

Over de Streep

Een perceptiestudie naar vrouwelijke kijkers van 12 tot en met 16 jaar

Naam: D.C. van Haastert

Studentennummer: 374260

Supervisor: Prof. Dr. P. Nikken

Tweede lezer: Dr. Jiska Engelbert

Master Media Studies - Media & Cultuur

Erasmus School of History, Culture and Communication

Erasmus Universiteit Rotterdam

Master Thesis

Mei 2015

INHOUDSOPGAVE

Samenvatting	p. 5
Voorwoord	p. 6
1. Inleiding	p. 7
1.1 Over de Streep en Challenge Day	p. 7
1.2 Centrale thema: Pesten	p. 8
1.3 Relevantie	p. 9
1.4 Centrale vraagstelling en deelvragen	p. 10
1.5 Meetmethode en analyse	p. 10
2. Theoretisch kader	p. 12
2.1 Introductie	p. 12
2.2 Pesten	p. 13
2.2.1 Cyberpesten	p. 14
2.2.2 Verschillende rollen bij pesten	p. 15
2.2.3 Sociale status	p. 17
2.3 Het mediagebruik van kinderen	p. 17
2.3.1 Factoren van mediagebruik	p. 21
2.4 Educatieve televisie	p. 22
2.5 Preadolescentie	p. 23
2.6 Tienermeisjes en socialisatieproces	p. 24
2.7 Invloed van media op kinderen	p. 25
2.7.1 Reductie en stimulatie	p. 27
2.8 Cultivatietheorie	p. 29
2.8.1 Stereotypering	p. 30
2.8.2 Media en socialisatie	p. 31

2.9 Sociale leertheorie	p. 33
2.10 Conclusie	p. 35
3. Methode	p. 37
3.1 Onderzoeksmethode	p. 37
3.1.1 Analyse	p. 39
3.2 Participanten	p. 39
3.3 Operationalisering	p. 41
3.3.1 Topiclijst	p. 42
3.3.2 Fragment	p. 46
4. Resultaten	p. 51
4.1 Kennis	p. 51
4.1.1 Kennis over pesten	p. 51
4.1.2 De oorzaken van pestgedrag	p. 54
4.1.3 Kenmerken daders	p. 56
4.1.4 Kenmerken slachtoffers	p. 57
4.2 Houding	p. 59
4.2.1 Houding voor het fragment	p. 59
4.2.2 Houding na het fragment	p. 61
4.3 Gedrag	p. 63
4.3.1 Rol voor het fragment	p. 64
4.3.2 Rol na het fragment	p. 67
4.3.3 Intentie tot veranderen gedrag	p. 68
4.4. Invloed media	p. 69
4.5 Over de Streep en Challenge Day	p. 72
4.5.1 Weergave	p. 72
4.5.2 Effect	p. 74

4.5.3 Challenge Day	p. 76
4.6 Mediawijsheid	p. 77
4.7 Leeftijd	p. 78
5. Conclusie en discussie	p. 80
5.1 Conclusie	p. 80
5.2 Discussie	p. 82
Referenties	p. 84
Bijlage A: persoonlijke communicatie Jessica Villerius	
Bijlage B: topiclijst	
Bijlage C: groep 1	
Bijlage D: groep 2	
Bijlage E: groep 3	
Bijlage F: groep 4	
Bijlage G: groep 5	
Bijlage H: groep 6	

SAMENVATTING

Pesten is tegenwoordig een veelbesproken onderwerp in de media. Meer dan honderdduizend Nederlandse leerlingen worden iedere dag gepest. Het is een vorm van agressie waarbij een individu door één of meerdere personen schade, emotioneel dan wel fysiek, wordt toegebracht (Veenstra, 2014). Meerdere televisieprogramma's pakken het probleem aan en proberen slachtoffers te helpen. Over de Streep is daar één van. Het doel van dit programma is het creëren van onderling begrip, het vergroten van wederzijds respect en middelbare scholieren nader tot elkaar te laten komen, om zo pesten te voorkomen en te verhelpen. Het huidige mediagebruik van kinderen zorgt voor nieuwe manieren om te pesten, maar ook voor nieuwe manieren om het probleem aan te pakken. Om pestgedrag tegen te gaan moet de kennis, de houding en het gedrag van kinderen veranderen. De kennis gaat over de het inzien van oorzaken en gevolgen, de houding gaat over het aannemen van een nieuwe rol. De pijler gedrag gaat om de intentie tot, dan wel het daadwerkelijk veranderen van het gedrag, ten opzichte van pesten.

Over de Streep heeft een duidelijk doel voor ogen voor de deelnemers aan het programma, maar hoe zit het met publiek? Om daadwerkelijk een groot verschil te maken moet er aandacht worden besteed aan de invloed van het programma op het publiek. In dit onderzoek zijn in een zestal focusgroepen 25 vrouwelijke middelbare scholieren in de leeftijd 12 tot en met 16 jaar geïnterviewd. Er is gemeten of het kijken naar Over de Streep enige invloed heeft op de kennis, de houding en het gedrag. De uiteindelijke resultaten zijn verkregen via open codering. In de resultaten worden naast kennis, houding en gedrag, vier andere centrale thema's besproken. De invloed van media, Over de Streep en Challenge Day, mediawijsheid en leeftijd. Uit dit onderzoek blijkt dat Over de Streep vooral van invloed is op de kennis van de participanten.

Kernwoorden: kennis - houding - gedrag – pesten-focusgroepen-cultivatatie-sociale leertheorie-verandering

Voorwoord

Voor u ligt het eindproduct van een turbulent, maar interessant jaar. Een jaar waarin ik met een korte onderbreking, namelijk stagelopen bij de NOS, eindelijk mijn master thesis heb afgerond. Er was vooral moed nodig om dit project door te zetten. Niet alleen wilde ik een onderzoek doen waarbij ik alle data zelf moest verzamelen, ook heb ik op de weg naar het eindproduct de nodige bijkomende hordes moeten nemen om alles af te ronden. Maar, het is gelukt. Ik ben dankbaar dat ik de kans heb gekregen om dit onderzoek uit te voeren, ik hoop dat mijn data de volgende generatie studenten enthousiasmeert om vervolgonderzoek uit te voeren. Want, pesten blijft een actueel onderwerp en het is belangrijk om kinderen, maar ook volwassenen, te blijven informeren en te onderwijzen over hoe pestgedrag het beste opgelost kan worden. Ik heb daarmee, hopelijk, met mijn onderzoek naar één van de vele programma's over pesten een stap in de goede richting gezet. Een stap naar een wereld, waarin we allemaal wat liever zijn voor elkaar, we meer begrip opbrengen voor elkaar en we elkaar met respect behandelen. Ook hoop ik dat dit onderzoek docenten en ouders motiveert om pestgedrag harder aan te pakken, niet alleen op scholen, maar ook op verenigingen, buiten op straat en zelfs in de kerk.

Graag wil ik prof. dr. P. Nikken bedanken voor zijn eindeloze geduld en nuttige feedback. Daarnaast wil ik mijn moeder, Marjon Mazereeuw bedanken voor haar uitleg van talloze psychologische begrippen en mijn tante Esther Verlinden voor het corrigeren van mijn d's en t's. Ook wil ik Natasja de Jong MA en Jantien Kingma MA en mr. Aaron Herschberg bedanken voor hun kritiek, scherpe oog, maar bovenal vriendschap, grappen en onvoorwaardelijke steun. Zonder jullie was dit niet mogelijk geweest.

Ten slotte, bedank ik alle slimme, knappe, mooie, maar vooral ook sterke meisjes die ik heb mogen interviewen. Zonder jullie inzet, persoonlijke verhalen, opmerkingen en intelligente antwoorden op de soms onmogelijke vragen, was dit onderzoek niet mogelijk geweest. Ik draag dit eindproduct op aan jullie.

Dyonne Colleen van Haastert
mei, 2015

1. INLEIDING

1.1 OVER DE STREEP EN CHALLENGE DAY

Mijn onderzoek betreft een case studie naar het televisieprogramma *Over de Streep* van de KRO, onderdeel van de Nederlandse Publieke Omroep. Het effect dat het programma heeft op vrouwelijke middelbare scholieren tussen de 12 en 16 jaar staat centraal. *Over de Streep* is een programma van de KRO, waarbij middelbare scholieren meedoen aan een Challenge Day. Dit is een Amerikaanse methode die zich richt op het tegengaan van onverschilligheid en onbegrip tussen middelbare scholieren en op het stimuleren van wederzijds respect (KRO, 2013). De centrale vraag van het programma is: *Wat weten we nu eigenlijk echt van elkaar?*

Het doel is om de deelnemers nader tot elkaar te laten komen. Dit gebeurt door hen te laten deelnemen aan verschillende activiteiten waarbij tolerantie, respect en begrip voor elkaar centraal staan. Tijdens de activiteiten krijgen de deelnemers de opdracht om zichzelf open te stellen voor hun medescholieren, onder andere door persoonlijke vragen te beantwoorden. Dit biedt de deelnemers de kans om hun medescholieren beter te leren kennen. De kijker wordt meegenomen tijdens dit proces.

“Het maakt niet uit hoe oud je bent, iedereen kan in gedachten over die streep gaan.” (J. Villerius, persoonlijke communicatie, 23 april 2014)

Over de Streep richt zich voornamelijk op gedragsverandering bij de deelnemers aan de Challenge Day. Ook bij onderzoek in het verleden stonden de deelnemers aan het programma centraal (Nail, 2007). Nail (2007) gaat in op welke manier het volgen van een Challenge Day en het *follow up* programma het leven van de scholieren beïnvloedt, gekeken naar *life effectiveness* en *developed leadership*. Onder de eerste term, *life effectiveness*, vallen onder andere sociale vaardigheden, intellectuele flexibiliteit, leiderschap, emotionele controle en zelfvertrouwen. De tweede term gaat over leiderschapskwaliteiten van de scholieren. De relatie tussen deze twee variabelen en de gender, etniciteit en de cijfers van de scholieren staan centraal in het onderzoek van Nail (2007). Het doel van dit onderzoek was om de initiatiefnemers van Challenge Day te informeren over de effectiviteit van het programma. Ook heeft Nail (2007) de invloed van het volgen van een dergelijk programma op dominantie, isolatie en veiligheid op school, gemeten. Daaruit bleek dat het deelnemen aan de Challenge Day en deelname aan het follow-up programma een positieve invloed hebben op de vijf competenties die

hierboven zijn beschreven als onderdeel van life effectiveness. Ook blijkt uit de resultaten dat de deelnemers leiderschapskwaliteiten ontwikkelen naar aanleiding van het volgen van het programma (Nail, 2007). Het volgen van een Challenge Day heeft op meerdere manieren een positief effect op scholieren (Nail, 2007). Maar, hoe zit het met het kijken naar een dergelijk programma? In hoeverre heeft het zien van deze veranderingen bij deelnemers effect op het publiek? In mijn onderzoek staat daarom het publiek centraal. De participanten van mijn onderzoek zitten in een leeftijdsfase waarin zij hun sociale identiteit construeren en de culturele normen en waarden van de maatschappij ontdekken. Het medium televisie speelt een belangrijke rol bij de constructie van sociale identiteit. Het is relevant om te onderzoeken of juist dit televisieprogramma bij het publiek een verandering teweegbrengt. In dit onderzoek gaat het om de kennis, de houding en het gedrag van vrouwelijke middelbare scholieren tussen de 12 en 16 jaar, ten opzichte van pesten, voor en na het zien van een fragment uit *Over de Streep*. Het centrale thema wordt hieronder verder toegelicht.

1.2 CENTRAAL THEMA: PESTEN

“Uiteindelijk zullen we ons niet de woorden van onze vijanden herinneren, maar het zwijgen van onze vrienden.” (Martin Luther King Jr., 1968)

Kinderen gebruiken anno nu ontzettend veel media (Valkenburg, 2014, Den Hamer & Konijn, 2015). Het gebruik stijgt, naarmate de kinderen ouder worden (Rideout, Foehr & Robberts, 2010). Daarom is van belang om te onderzoeken of herhaalde blootstelling aan specifieke media-inhoud het gedrag van deze kinderen kan beïnvloeden, bijvoorbeeld het gedrag ten opzichte van pesten. Pesten is het centrale thema in mijn onderzoek. Meer dan honderdduizend Nederlandse leerlingen worden iedere dag gepest. Het is een vorm van agressie waarbij een individu door één of meerdere personen schade, emotioneel dan wel fysiek, wordt toegebracht (Veenstra, 2014). Een belangrijk kenmerk van pesten is dat het vaak stelselmatig gebeurt en dat het slachtoffer zichzelf niet kan, durft of wil verdedigen. Pesten heeft ernstige gevolgen. Niet alleen voor de slachtoffers, maar ook voor de pesters en de toeschouwers (Salmivalli & Peets, 2009). Omdat bij pesten drie rollen te definiëren zijn, het slachtoffer, de pester en de toeschouwer, zullen in mijn onderzoek de participanten ook moeten aangeven welke rol zij zichzelf toebedelen en waarom.

1.3 RELEVANTIE

Op maatschappelijk niveau is het relevant om te onderzoeken of een programma, zoals Over de Streep, ingezet kan worden om pesten tegen te gaan. De focus ligt hierbij op de kennis, de houding en het gedrag (dan wel intentie tot het tonen van ander gedrag) van de participanten, ten opzichte van pesten. Over de Streep is een voorbeeld van een televisieprogramma waarin culturele en morele normen en waarden centraal staan, met als doel een bepaalde boodschap over te brengen op het publiek. De media worden hier gezien als overbrenger van deze normen en waarden. Mijn onderzoek draagt bij aan de wetenschappelijke kennis over het effect van media op kinderen in de leeftijd van 12 tot en met 16 jaar. Media vormen een integraal deel van het hedendaagse leven en spelen een belangrijke rol in het socialisatieproces van een kind (Paik & Comstock, 1991, Gerbner, Morgan & Signorielli, 2002, Delfos, 2013). Dat is relevant omdat de participanten zich in een fase bevinden waarin zij hun sociale identiteit construeren en de culturele normen en waarden van de maatschappij waarin zij leven, ontdekken. Televisie is een primaire bron voor het proces van socialisatie en voor het verkrijgen van alledaagse informatie, aldus Gerbner, Morgan & Signorielli (2002). Televisie speelt daarnaast een belangrijke rol bij de constructie van de sociale identiteit (Gerbner et al., 2002). Het is van belang om uit te zoeken wat die constante blootstelling doet met de sociale ontwikkeling van kinderen. Kortom: wat steekt de jeugd op van al die schermen? Uit eerdere onderzoeken is gebleken dat er een significante relatie is tussen een hoge mate van blootstelling aan negatieve media-inhoud en pesten in welke vorm dan ook (Den Hamer en Konijn, 2015).

Mijn onderzoek gaat in op het wetenschappelijke debat over de invloed van media op kinderen. Daarbij gaat het in het bijzonder over een verandering in de kennis, de houding en het gedrag van de betreffende kinderen. Nikken (2007) concludeert na een overzicht van verschillende onderzoeken naar mediageweld en de invloed daarvan op kinderen, dat de motivaties van het publiek om naar een medium zoals televisie te kijken, nog relatief weinig onderzocht zijn. Over de Streep is een educatief programma, het is dus de bedoeling dat de kijker er iets van opsteekt. Het is echter onbekend of kinderen om die reden kijken en of zij er daadwerkelijk ook iets van opsteken. Uit onderzoek van Den Hamer en Konijn (2015) blijkt wel dat er significant verband is tussen het zien van antisociaal gedrag en het vertonen van pestgedrag, *face-to-face* en online. Het is daarom interessant om te kijken of deze invloed ook de andere kant

opwerkt. Heeft het zien van pro-sociaal gedrag een positieve invloed op de kennis, de houding en het gedrag van kinderen, ten opzichte van pesten?

1.4 CENTRALE VRAAGSTELLING EN DEELVRAGEN

De volgende onderzoeksvraag staat centraal: *In hoeverre leidt het zien van het programma Over de streep, onder vrouwelijke middelbare scholieren van 12 tot en met 16 jaar, tot een verandering in hun gedachtegang ten opzichte van pesten?*

De hoofdvraag is opgedeeld in drie deelvragen die ingaan op de kennis, attitudes en gedragsintenties van de participanten. De deelvragen zijn als volgt geformuleerd:

1. In hoeverre is er verschil te zien in de kennis van de participanten voor en na het zien van het programma Over de Streep?
2. In hoeverre is er verschil te zien in de houding van de participanten ten opzichte van pesten voor en na het zien van Over de Streep?
3. In hoeverre hebben de participanten de intentie tot het veranderen van hun gedrag ten opzichte van pesten na het zien van Over de Streep?

De beantwoording van de deelvragen draagt bij aan het uiteindelijk beantwoorden van de centrale vraagstelling. Ook brengt het beantwoorden van de deelvragen structuur aan in het onderzoek. Op deze wijze kan de centrale vraagstelling zo concreet en compleet mogelijk beantwoord worden.

1.5 MEETMETHODE EN ANALYSE

Er wordt getracht antwoord te geven op de centrale vraagstelling en de deelvragen door middel van een kwalitatieve onderzoeksmethode, namelijk focusgroepen. De groepen bestaan uit drie tot zes meisjes tussen de 12 en 16 jaar van verschillende opleidingsniveaus. De focusgroepen worden afgenomen aan de hand van een topiclijst, die zich richt op de drie pijlers. Ten eerste, kennis over pesten zowel voor en na het zien van het fragment. Daarnaast houding ten opzichte van pesten, voor en na het fragment. Ten slotte, gedrag voor het fragment en intentie tot het vertonen van ander gedrag na het zien van het fragment. Er is voor een fragment van ongeveer elf minuten gekozen. Het fragment is samengesteld uit verschillende onderdelen van het programma. In het fragment worden verschillende leerlingen, één in het bijzonder, gevolgd tijdens het proces van de Challenge Day. Er is voor een tienermeisje gekozen, omdat de verwachting is dat de participanten zich het beste kunnen identificeren met een leeftijds- en geslachtsgenoot. Allereerst krijgen de participanten een inleidend stuk te zien over

Challenge Day waarin wordt toegelicht wat het precies inhoudt, daarnaast een persoonlijk gesprek tussen de leerling en presentator Arie Boomsma. Het daadwerkelijke over de streep gaan, komt daarna aan bod in het fragment. Tot slot krijgen de participanten een fragment te zien waarin de leerlingen terugkijken op Challenge Day (evaluatie). Ook is er een interview afgenomen met Jessica Villerius, de programmamaker van Over de Streep. Dit interview dient ter ondersteuning van de focusgroepen en is van belang om te begrijpen met welk doel Over de Streep wordt gemaakt. De focusgroepen zijn volledig uitgeschreven en daarna geanalyseerd aan de hand van een codeboek dat tijdens de analyse vorm krijgt. Op deze manier kunnen centrale thema's worden onderscheiden.

2. THEORETISCH KADER

2.1 INTRODUCTIE

Over de Streep is een Nederlands televisieprogramma, waarin het Amerikaanse concept *Challenge Day* wordt ingezet op middelbare scholen. Het programma richt zich op het vergroten van wederzijds begrip, op het vergroten van onderlinge tolerantie en het stimuleert de scholieren om hun klasgenoten beter te leren kennen (KRO, 2013). In Over de Streep worden de scholieren tijdens dit proces gevolgd.

„Dat is wat Challenge Day doet denk ik, dat is de grootste kracht van het concept, dat het mensen echt honderd procent verbindt. Het is niet alleen maar roepen dat we mensen verbinden, maar we zien het ook echt gebeuren. En dat iedereen een bijdrage wil leveren, hoe dan ook. Dat werkt echt heel goed”. (J. Villerius, persoonlijke communicatie, 23 april 2014).

De deelnemers aan de Challenge Day krijgen de opdracht om zichzelf open te stellen voor hun medescholieren, onder andere door persoonlijke vragen te beantwoorden. Op deze manier leren zij hun medescholieren beter kennen.

In mijn onderzoek staat het publiek centraal. Het is van belang om te onderzoeken of een mediaproduct, zoals Over de Streep, ook een effect kan hebben op het gedrag van kinderen die naar het programma kijken. In mijn onderzoek worden drie centrale pijlers onderzocht: kennis, houding en gedrag. Deze drie pijlers worden voor en na het zien van Over de Streep gemeten. Vanuit de verkregen data wordt er gekeken hoe de participanten 'scoren' op deze pijlers. De centrale vraagstelling is: *In hoeverre leidt het zien van het programma Over de streep, bij vrouwelijke middelbare scholieren van 12 tot en met 16 jaar, tot een verandering in hun gedachtegang ten opzichte van pesten?* Deze 'gedachtegang' is opgedeeld in drie pijlers; kennis, houding en gedrag (intentie tot vertonen van ander gedrag). Allereerst wordt het begrip pesten toegelicht, daarna de rolverdeling bij pesten en de invloed van sociale status op pestgedrag. Daarnaast wordt het mediagebruik van kinderen in kaart gebracht en de invloed die media, volgens de wetenschap, kunnen hebben op kinderen. Er worden, naast een beschouwing van algemene mediatheorieën, twee theorieën behandeld, de cultivatietheorie en de sociale leertheorie. In beide theorieën staat het begrip leren centraal. Leren is een belangrijk onderdeel in mijn onderzoek. De participanten dienen na het fragment iets 'geleerd' te hebben, wil er een verandering in de kennis, de houding en het gedrag plaatsvinden.

In de cultivatietheorie gaat het om de lange termijneffecten die media kunnen hebben op het wereldbeeld van kinderen. Het over een langere periode herhaaldelijk zien van bepaalde beelden zorgt ervoor dat deze beelden voor waarheid worden aangenomen. Omdat de theorie over lange termijneffecten gaat, is deze niet te toetsen in dit onderzoek naar het korte termijneffect van Over de Streep. Het is echter wel interessant om deze theorie te behandelen, omdat de veranderingen in kennis, houding en gedrag op korte termijn wellicht van invloed kunnen zijn op de lange termijneffecten. Vanuit het perspectief van de cultivatietheorie leren mensen door middel van stereotypering.

Binnen de sociale leertheorie wordt het begrip leren gezien als een interactie tussen persoonlijke factoren, de omgeving en het gedrag van de lerende. Mensen leren, door middel van mentale processen en observatie. Mensen denken zelf na en maken ook bewuste keuzes over het gedrag dat zij vertonen (Bandura, 1977). Observatie kan daarbij een grote rol spelen. Er wordt bij leren door observatie onderscheid gemaakt tussen observationeel leren en observationele bekrachtiging. Observationeel leren is leren door te kijken naar en imiteren van rolmodellen. Observationele bekrachtiging gaat over het zien en het ervaren van de consequenties die aan bepaald gedrag verbonden zijn.

2.2 PESTEN

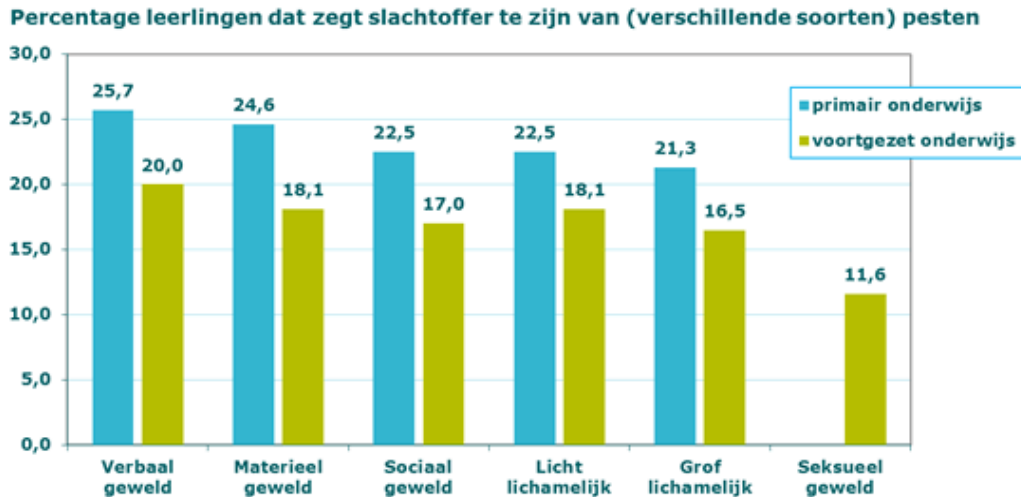
Pesten is een vorm van mishandeling, vaak door leeftijdsgenoten, waarbij één of meerdere individuen een zwakker slachtoffer of zwakkere slachtoffers, op een agressieve manier, fysiek en/of psychisch lastigvallen (Batsche & Knoff, 1994, Olweus, 1994). Kinderen die regelmatig worden blootgesteld aan vernedering en pestgedrag door leeftijdsgenoten, ervaren dit meestal als één van de meest traumatische gebeurtenissen in hun jeugd (Salmivalli & Peets, 2009). Pesten kent verschillende definities, maar er zijn wel drie universeel geaccepteerde kenmerken van pesten; daders hebben de intentie hun slachtoffer mentaal of fysiek pijn te doen, het gebeurt stelselmatig over langere tijd en er is vaak sprake van een machtsverschil tussen dader en slachtoffer. Omdat iedereen het begrip pesten op een andere manier definieert is het lastig om erachter te komen om hoeveel slachtoffers het daadwerkelijk gaat. In 2001 gaf tien procent van de middelbare scholieren aan, gepest te worden, in 2009 was dat gedaald naar ongeveer zes procent (De Looze, Van Dorsselaer, De Roos, Verdurmen,

Stevens, Gommans, & Vollebergh, 2014). School is bij uitstek de plek voor het aangaan en het onderhouden van sociale contacten, zoals vriendschappen (De Looze et al., 2014). Jongeren leren sociale vaardigheden op school door interactie met andere jongeren. Sociale status, de mate van acceptatie door en band met medescholieren zijn factoren die invloed hebben op hun welzijn, dan wel psychisch en fysiek en op hun prestaties op school (De Looze et al., 2014). Pestgedrag, in welke vorm dan ook, draagt op een negatieve wijze bij aan het welbevinden van jongeren en aan hun schoolbeleving (De Looze et al., 2014).

2.2.1 CYBERPESTEN

Naast pesten op school hebben scholieren tegenwoordig ook te maken met nieuwe vormen van pesten, zoals cyberpesten. Cyberpesten heeft een negatieve invloed heeft op het gevoel van eigenwaarde van preadolescenten, maar ook op hun schoolprestaties en hun gemoedstoestand (Den Hamer & Konijn, 2015). Preadolescenten die regelmatig worden blootgesteld aan media waarin antisociaal en risicogedrag te zien is, gaan sneller cyberpesten dan kinderen die niet aan deze media-inhoud worden blootgesteld. Media met dergelijke inhoud dragen aanzienlijk bij aan het vertonen van antisociaal gedrag (Den Hamer & Konijn, 2015). Volgens Den Hamer en Konijn (2015) geldt zowel voor jongens als meisjes geldt dat regelmatige blootstelling aan media waarin antisociaal en risicogedrag te zien is, zorgt voor een toename van cyberpesten. Bij jongens is deze toename groter dan bij meisjes. Den Hamer & Konijn stellen dat er een toename is van cyberpesten, maar dat tot nu toe niet duidelijk was waardoor dit precies komt. Uit hun onderzoek blijkt dat een hogere mate van blootstelling aan media waarin antisociaal gedrag wordt vertoond, zorgt voor een toename in het vertonen van, dan wel de intentie tot het vertonen van, antisociaal gedrag. Cyberpesten gebeurt vaak via websites en sociale media. Van de jongeren tussen de 15 en 18 jaar geeft ruim tien procent aan meerdere malen gepest te zijn via internet en/of sociale media (CBS, 2013). De populariteit van dergelijke platforms onder jongeren en ook het gebruik ervan dragen bij aan dit percentage (CBS, 2013). Op het basisonderwijs pesten jongeren vaker dan in het voortgezet onderwijs. Op de basisschool wordt tien procent van de leerlingen gepest tegenover zeven procent in het voortgezet onderwijs. Er zijn geen significante verschillen zijn tussen sekse, noch een verschil tussen de verschillende leeftijdsgroepen (De Looze et al., 2014). Online wordt er, ondanks de populariteit van sociale media en dergelijke, minder gepest dan in *real life*. Tussen 2001 en 2009 is het online pestgedrag

afgenomen (De Looze, et al., 2014). Ondanks die afname wordt twee tot drie procent van de jongeren tussen de 12 en 16 jaar oud nog steeds minimaal twee keer per maand online gepest. Ook bij online pestgedrag zijn er geen verschillen tussen jongens en meisjes en geen leeftijdsverschillen. Tussen leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs is er ook geen verschil bij online pesten (De Looze et al., 2014).

Figuur 1. Bron: CBS (2013)

2.2.2 VERSCHILLENDE ROLLEN BIJ PESTEN

Bij pesten zijn er drie rollen te definiëren: dader, slachtoffer en toeschouwer. In mijn onderzoek hanteer ik ook de rol van held. Deze rol wordt later toegelicht. De participanten moeten voor en na het zien van *Over de Streep* aangeven wat hun eigen rol is. Daders zijn vaak antisociaal en functioneren niet op psychosociaal gebied, in vergelijking met leeftijdsgenoten die geen pestgedrag vertonen. Daders zijn vaak agressief, vijandig, dominant en vertonen weinig tot geen angst of onzekerheid (Byrne, 1994, Olweus, 1995). Daders zijn vaak fysiek sterker dan hun slachtoffers en hebben een positieve houding ten opzichte van agressie. Wat opvallend is, is dat daders vaak ook niet erg populair zijn bij hun leeftijdsgenoten, dit blijkt uit het onderzoek van Lagerspetz, Björkqvist, Berts, en King (1982). Daders zijn vaak wel populairder dan hun slachtoffers. Daders zien zichzelf als impulsief en hebben naar eigen zeggen weinig zelfbeheersing (Björkqvist, Ekman, en Lagerspetz, 1982). Daders vertonen een hoge mate van externaliserend en antisociaal gedrag. Externaliserend gedrag is het toeschrijven van de oorzaken van gedrag aan externe factoren, aan toeval, of andere onvoorziene gebeurtenissen, waarover de persoon weinig of geen controle heeft of

meent te hebben (Kumpulainen, Räsänen, Henttonen, Almqvist, Kresanov, Linna & Tamminen, 1998). Externe attributie houdt in dat daders de oorzaak of schuld van het pestgedrag vaak buiten zichzelf zoeken of dit aan een ander individu of aan de omstandigheden toekennen (Prinzle, 2004). Onder antisociaal of externaliserend gedrag vallen gedragingen die in mindere of meerdere mate als onwenselijk, storend, schadelijk, delinquent of agressief worden ervaren (door de maatschappij), aldus Prinzle (2004). Kinderen die antisociaal gedrag vertonen, vertonen dit gedrag vaak consistent in verschillende situaties vaak begint het gedrag al op jonge leeftijd (denk aan 4 tot 7 jaar) (Olweus, 1979). In sommige gevallen leidt antisociaal en externaliserend gedrag tot een antisociale levensstijl in de preadolescentie en volwassenheid. Voorbeelden hiervan zijn jeugddelinquentie en dus een verhoogd risico om betrokken te raken bij criminaliteit (Olweus, 1979, Prinzle, 2004). Uit onderzoek van Rigby en Slee (1991) blijkt dat 'pestkoppen' school minder leuk vinden, dan kinderen die niet pesten. Ook blijkt dat deze kinderen minder populair zijn bij leraren in vergelijking tot kinderen die geen pestgedrag vertonen (Slee & Rigby, 1993a). Daders zijn daarnaast vatbaarder voor alcoholmisbruik. Pesten wordt door daders gebruikt om op een antisociale manier doelen te bereiken. Zoals het verkrijgen van sociale status en een dominante positie in een groep (Slee & Rigby, 1993a). Kinderen leren zo op een niet-sociaal aanvaardbare manier te onderhandelen met andere individuen. Dit resulteert in aanhoudend onaangepast sociaal gedrag en, zoals hierboven werd aangegeven, leidt tot een antisociale levensstijl in de volwassenheid (Haynie, Nansel, Eitel, Davis Crump, Saylor, Yu en Simons-Morton, 2001). Het is dus van belang om pesten zo 'vroeg' mogelijk aan te pakken. Niet alleen om slachtoffers te helpen, maar ook om te voorkomen dat kinderen die pesten 'schade' oplopen die hun verdere ontwikkeling tot volwassen individu beïnvloedt.

Slachtoffers hebben vaak weinig zelfvertrouwen, vinden weinig of geen aansluiting in de groep en kunnen symptomen van depressie vertonen (Solberg & Olweus, 2003). Net als daders functioneren slachtoffers ook slecht op sociaal gebied. Slachtoffers van pestgedrag zijn vaker depressief, onzeker en angstig, in vergelijking tot hun medescholieren die niet gepest worden. Ook hebben ze weinig zelfvertrouwen, zijn ze gereserveerd, gevoeliger en rustiger dan andere scholieren (Olweus, 1995; Rigby & Slee, 1991). Slachtoffers trekken zich vaker terug, waardoor zij ook sneller buiten een groep vallen. Op school zijn ze vaak eenzamer en minder gelukkig dan leeftijdsgenoten

die niet gepest worden. Door een negatief zelfbeeld, zijn slachtoffers vaak banger voor nieuwe situaties dan leeftijdgenoten, die niet in aanraking komen met pestgedrag (Byrne, 1994). Slachtoffers hebben vaak minder vrienden en hebben ook op oudere leeftijd vaak nog last van de pesterijen uit hun jeugd (Slee & Rigby, 1993a). Vrouwelijke slachtoffers zijn op oudere leeftijd vaak bezorgd dat zij vermeden worden door collega's of dat zij ook op het werk weer buiten de groep vallen (Slee, 1995). Wie in zijn of haar jeugd slachtoffer is geworden van pesterijen heeft daar vaak als volwassene nog last van. Jongvolwassenen, die in hun jeugd slachtoffer zijn geweest van pesterijen, vertonen meer symptomen van depressieve gevoelens en hebben een negatiever zelfbeeld dan niet-slachtoffers. Hieruit blijkt dat slachtoffers op latere leeftijd nog steeds beïnvloed worden door jeugdtrauma's (Olweus, 1995).

Naast de rol van daders en slachtoffers, moet ook de rol van toeschouwers worden toegelicht. Deze groep kan ook aangeduid worden als niet-betrokken. Niet-betrokken kinderen zouden een gemiddelde sociale status hebben. Ze zijn niet impopulair, maar ook niet extreem populair. Deze groep wordt beschouwd als het meest sociaal geaccepteerd. Niet-betrokken kinderen zouden daardoor ook invloed hebben op de sfeer op school of bij een vereniging. Deze invloed kan een positief effect hebben op tegengaan van pestgedrag (Salmivalli & Peets, 2009). Toeschouwers kunnen het pesten in stand houden of juist doorbreken.

2.2.3 SOCIALE STATUS

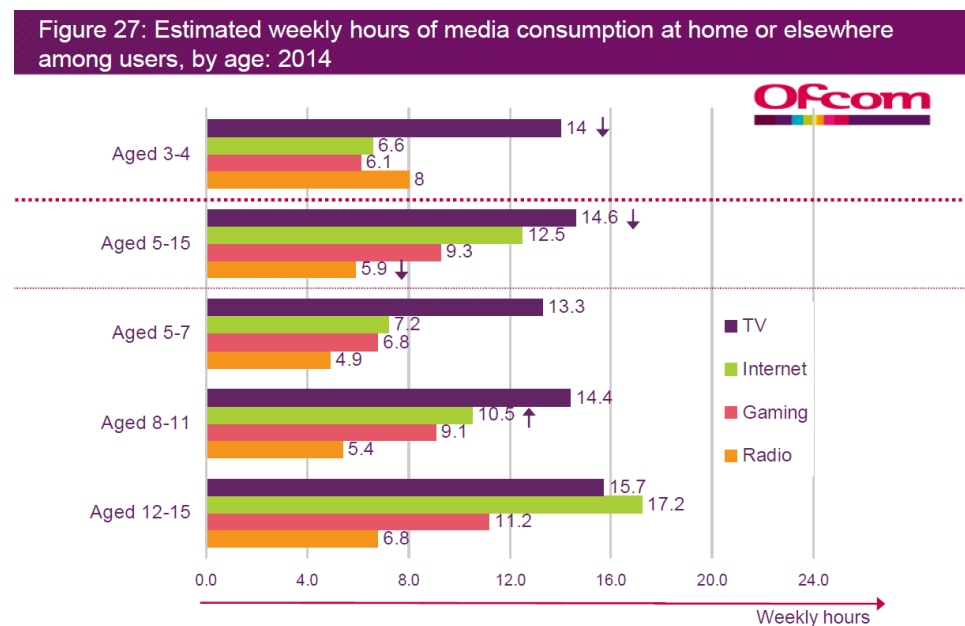
Welke rol een kind aanneemt in peestsituaties hangt af van de sociale status van het kind. De sociale status is een van de meest bepalende factoren. Bij pesten gaat het vaak om het verkrijgen en behouden van sociale status (Salmivalli & Peets, 2009). Dat is ook de reden dat pesten vaak gebeurt in hechte sociale groepen, omgevingen waarin de dader en het slachtoffer vaak met elkaar geconfronteerd worden. Sociale status bepaalt de mate van invloed die iemand heeft op de andere groepsleden, maar ook de mate waarin iemand respect afdwingt. Sociale status bestaat vaak alleen in een interpersoonlijke context. Dat houdt in dat er minstens twee of meerdere personen bij betrokken zijn (Salmivalli & Peets, 2009).

2.3 HET MEDIAGEBRUIK VAN KINDEREN

Het mediagebruik van kinderen verandert constant. Dat komt merendeels door twee factoren; veranderingen in het medialandschap en de overgang van de ene leeftijdsfase

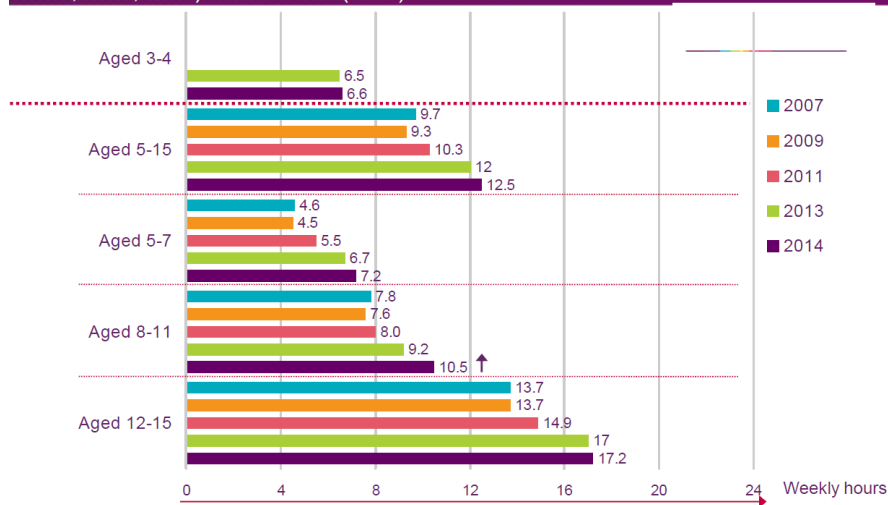
naar de volgende leeftijdsfase.

Het medialandschap is constant in ontwikkeling, daarom zijn de veranderingen in het mediagebruik van kinderen moeilijk vast te leggen (Valkenburg, 2014). Uit onderzoek blijkt dat het mediagebruik van kinderen van 12 tot 18 jaar is gestegen naar gemiddeld zes uur per dag, zeven dagen per week (Valkenburg, 2014). Dat houdt in dat de jeugd anno nu ongeveer zes uur per dag voor, achter of boven een scherm zit. Het gaat hier om het mediagebruik van twaalf- tot vijftienjarigen. Valkenburg (2014) omschrijft de jeugd van nu als schermgaande jeugd. Kinderen worden, in vergelijking met de jaren negentig, constant geconfronteerd met media. Nederlands onderzoek is schaars maar, uit onderzoek van Ofcom (2014) blijkt dat de algemene mediaconsumptie van Engelse kinderen van 12 tot 15 jaar in 2014 gemiddeld 17,2 uur per week was tegenover 13,7 uur per week in 2007. Dat is een stijging van bijna vier uur per week in ongeveer zeven jaar. Het gebruik van televisie in 2014 door kinderen van 12 tot 15 jaar is gemiddeld 15,7 uur per week en het gebruik van internet is in 2014 gemiddeld 17,2 uur per week (Ofcom, 2014). Zie figuur 3 en 4.

Figuur 3. Bron: Ofcom 2014

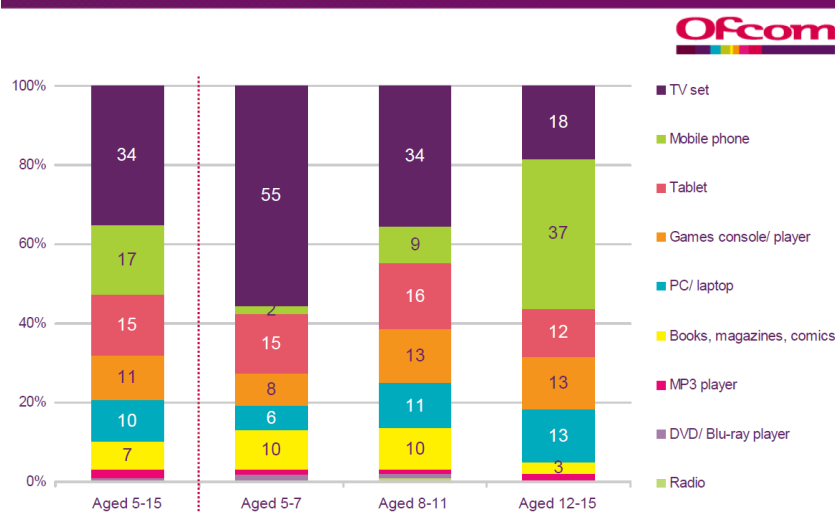
Figure 28: Estimated weekly hours of internet consumption by age at home (2007, 2009, 2011, 2013) or elsewhere (2014)

Figuur 4. Bron: Ofcom 2014

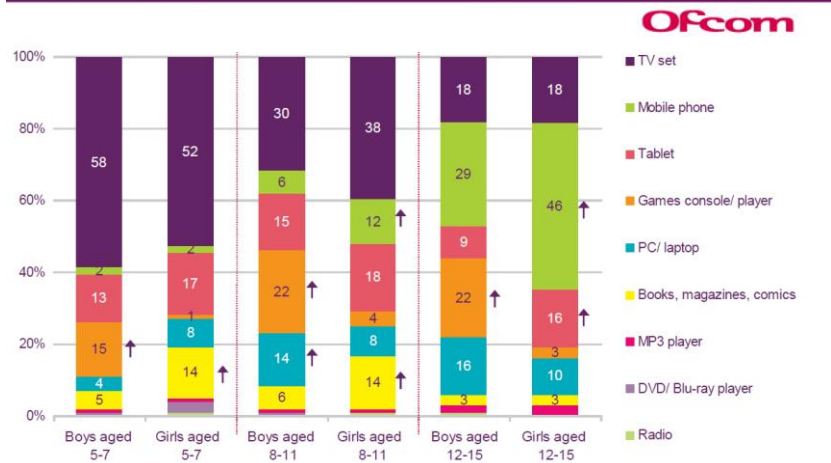
Van de meisjes tussen 12 en 15 jaar zou 18 procent de televisie het meest missen tegenover 46 procent van de meisjes die hun telefoon het meest zouden missen. Bij de jongens van 12 tot 15 jaar zou ook 18 procent de televisie het meest missen, tegenover 29 procent van de jongens die hun telefoon het meest zouden missen. Gemiddeld 26 procent van de 12- tot 15-jarige meisjes zou de tablet/PC/laptop het meest missen, tegenover 25 procent van de tienerjongens (Ofcom, 2014), zie figuur 5 en 6.

Figure 34: Device children would miss the most, by age: 2014

Figuur 5. Bron: Ofcom 2014

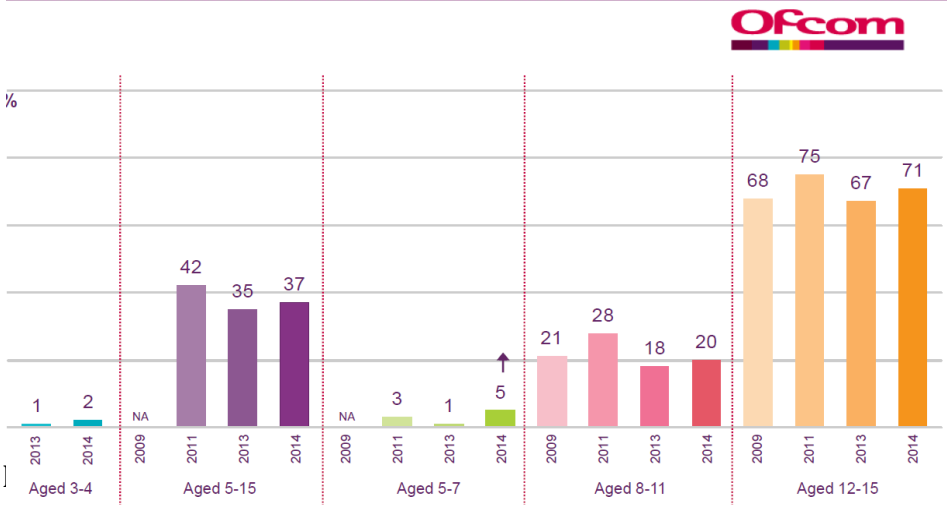
Figure 35: Device children would miss the most, by gender within age: 2014

Figuur 6. Bron: Ofcom 2014

De stijging in het mediagebruik van kinderen is onder meer toe te schrijven aan de snelle opkomst van sociale media, een verandering in het medialandschap. Ongeveer 90 procent van de Nederlanders van 12 jaar en ouder maakte in 2012 gebruik van het internet. Zeven op de tien Nederlandse kinderen van 12 jaar en ouder was in 2012 actief op sociale media (CBS, 2013). Het gebruik van sociale media is volgens het CBS sterk leeftijdsgebonden. 93 procent van de Nederlandse jongeren van 12 tot 18 jaar gebruikt sociale media, tegenover 87 procent van de 25- tot 35-jarigen. Uit onderzoek van Ofcom (2014) blijkt dat van kinderen tussen 12 en 15 jaar 71 procent een profiel heeft op sociale media (zie figuur 7).

Figure 49: Children who go online with an active social networking site profile (2009, 2011, 2013) or social media profile or account (2014), by age

De stijging in het mediagebruik kan van invloed zijn op de stijging van cyberpesten. Kinderen worden vaker online gepest, omdat ze simpelweg meer gebruik maken van internet en sociale media. In de jaren negentig keken kinderen ongeveer anderhalf tot twee uur per dag televisie. In 2010 was televisie één van de meest dominante media, in het mediagebruik van kinderen tussen 8 en 18 jaar (Rideout, Foehr en Robberts, 2010). Door grote veranderingen in het mediagebruik van kinderen, maar ook door grote en snelle veranderingen in het medialandschap is het gebruik van traditionele media flink veranderd. Maar traditionele media, zoals televisie, hebben een ontwikkeling doorgemaakt. Kinderen kijken vaker online televisieprogramma's terug op een ander moment en er wordt ook vaker via een tweede scherm gekeken (Valkenburg, 2014). Steeds meer mensen maken daarnaast gebruik van digitale televisie waardoor het mogelijk is om meer televisiezenders te ontvangen (CBS, 2013). In zeven op de tien huishoudens wordt er gebruikgemaakt van digitale televisie (CBS, 2013). Ook blijkt uit onderzoek van het CBS dat er een stijging is in het gebruik van een televisie met internettoegang (2013).

Het mediagebruik van een kind verandert ook zodra er een nieuwe ontwikkelingsfase (leeftijd/fase) aanbreekt. Vooral vanaf de ontwikkelingsfase preadolescentie is er een stijging in het mediagebruik te zien. Deze fase gaat in vanaf het twaalfde levensjaar van een kind. Dan stijgt het mediagebruik met ongeveer drie uur per dag (Rideout et al., 2010, p.5).

2.3.1 FACTOREN VAN MEDIAGEBRUIK

Mediagebruik is een gevolg van de factoren binnen onszelf, zoals sociale omgeving (familie en vrienden), denkwijze, behoeften en identiteit. Daarom wordt in mijn onderzoek ook aandacht besteed aan de demografische kenmerken van de participanten. Mediagebruik en de invloed van media op een individu zijn een gevolg van de sociale identiteit. Het is afhankelijk van wie we zijn, wat we willen en met wie we zijn (Valkenburg, 2014). Valkenburg en Peter (2013a) hebben vanuit dit denkbeeld het differentieel ontvankelijkheidsmodel ontwikkeld. In dit model wordt ervan uitgegaan dat het mediagebruik van kinderen en jongeren voorspeld wordt door drie factoren; dispositie, leeftijd/ontwikkelingsniveau en sociale omgeving. Dispositie staat voor alle persoonskenmerken die mediagedrag kunnen beïnvloeden, zoals intelligentie, sekse, motivaties, temperament en bestaande schema's in het brein. De tweede factor, leeftijd

of ontwikkelingsniveau, is het meest van invloed op het mediagebruik en op de mediavorkeuren van een kind. In de fase preadolescentie ontwikkelen kinderen bijvoorbeeld een sterke voorkeur voor informatie over sociale relaties. De derde factor die van invloed is op mediagebruik, is de sociale omgeving, zoals familie en vrienden. Deze drie factoren voorspellen niet alleen het mediagebruik van kinderen, maar ook de effecten daarvan op kennis, opvattingen, attitudes en gedrag (Valkenburg en Peter (2013a).

2.4 EDUCATIEVE TELEVISIE

Educatieve televisieprogramma's hebben als hoofddoel de kijker iets te leren. De nadruk ligt niet op entertainment, maar op het dienen van een educatief doel (Kirkorian & Anderson, 2008). Educatieve televisie bevat content die de cognitieve, intellectuele, sociaal-emotionele ontwikkeling van een kind positief stimuleert (Kirkorian & Anderson, 2008). Over de Streep is, volgens de KRO (2013), een educatief programma. Het heeft als doel een positieve boodschap over te brengen op de kijker. Het programma richt zich op het vergroten van wederzijds begrip, op het vergroten van onderlinge tolerantie en het stimuleert de scholieren om hun klasgenoten beter te leren kennen (KRO, 2013).

“Het is natuurlijk heel miss Universe, maar dat wil ik. Ik wil dat kinderen, of gewoon mensen, gewoon wat liever zijn voor elkaar. Het is zo een *bullshit* om elkaar het leven zo zuur te maken (J. Villerius, persoonlijke communicatie, 23 april 2014).”

In dit onderzoek wordt gemeten of Over de Streep, naast een effect op de deelnemers, ook een effect kan hebben op het publiek. De kennis, houding en het gedrag of de intentie tot het vertonen van ander gedrag, wordt bij de participanten gemeten voor en na het zien van Over de Streep. De programmamaker van Over de Streep wil met het programma, kinderen iets leren, maar vooral een verandering teweegbrengen.

“Het maakt kinderen bedachtzamer en na zo een Challenge Day wil niemand meer een aanstichter of een toeschouwer zijn. Dat is waar wij naartoe werken. Dus óf je kapt ermee, óf je zegt er wat van. Dat zijn de twee dingen die moeten gebeuren” (J. Villerius, persoonlijke communicatie, 23 april 2014).

Over de Streep is een *social learning program*, volgens de definitie van Calvert en Kotler (2003). Dat houdt in dat het een educatief programma is dat een positieve sociale boodschap over wil brengen op het publiek en als doel heeft pro-sociaal gedrag te stimuleren. Die programma's zijn lastiger te definiëren dan educatieve programma's die

gericht zijn op bijvoorbeeld de ontwikkeling van schoolvaardigheden zoals taal, schrijven en rekenen (Strasburger, Wilson & Jordan, 2009), zoals Sesamstraat. Pro-sociale educatieve programma's hebben een bredere invulling, daarom is het lastiger om het effect van deze programma's te meten. Er zijn vaak geen directe causale verbanden te zien, omdat het veelal gaat over een verandering in houding of gedrag in plaats van alleen de ontwikkeling van kennis en vaardigheden (Strasburger, Wilson & Jordan 2009).

2.5 PREADOLESCENTIE

Binnen mijn onderzoek staan vrouwelijke preadolescenten centraal, de leeftijdsgroep 12 tot en met 16 jaar. Erikson (1956) en Piaget (1971) leggen deze fase uit als de formeel operationele fase. Jeugdigen hebben in deze fase de mogelijkheid tot hypothetisch-deductief denken. Dit houdt in dat een persoon leert hoe hij of zij problemen kan oplossen. Deze manier van denken wordt gekarakteriseerd door het vermogen om hypothesen (verwachtingen en veronderstellingen) te testen en op basis van de uitkomsten, logische conclusies te trekken. Zoals het erkennen van de consequenties die verbonden zijn aan bepaald gedrag. Hierbij wordt er uitgegaan van de ontwikkelingspsychologie. Ontwikkelingspsychologie bestudeert de groei en ontwikkeling van het gedrag, de emoties, de houdingen en de kennis, ook wel aangeduid met cognitie, van kinderen, over verschillende leeftijdsfasen. Hierbij gaat het voornamelijk om de psychische ontwikkeling van kinderen (Erikson, 1956, Piaget, 1971). Piaget (1971) deelt de cognitieve en psychische ontwikkeling van een kind op in acht fasen. De participanten van mijn onderzoek vallen onder de categorie preadolescentie. Kinderen in deze leeftijdscategorie ontwikkelen hun eigen sociale identiteit en krijgen daarnaast meer interesse in moraliteit en culturele normen en waarden. Piaget (1971) noemt dit proces '*psychological identity formation*'. Erikson (1956) duidt de leeftijdsperiode 12 tot en met 20 jaar aan met adolescentie, 12- tot 16-jarigen zijn ook volgens deze theorie preadolescenten. Rosenthal, Gurney en Moore (1981) gaan kritisch in op de definitie van Erikson (1956). Zij stellen onder andere dat de definitie van adolescentie sociaal en cultureel afhankelijk en bepaald is. De definitie van Erikson (1956) komt echter overeen met de definitie van adolescentie in veel Westerse samenlevingen en wordt daarom aangehouden in mijn onderzoek. Erikson (1956) onderscheidt net als Piaget acht levensfasen, maar deze fasen beslaan het gehele

leven van een persoon. De fase jeugd is de vijfde fase in het model van Erikson. Erikson (1956) stelt dat een persoon in iedere levensfase een kernconflict ervaart, waarvan de oplossing bijdraagt aan een nieuwe eigenschap van het ego van deze persoon. In de fase preadolescentie is het kernconflict waar jeugdigen mee te maken krijgen, het vormen van een eigen sociale identiteit tegenover rolverwarring, aldus Erikson (1956). Indien het conflict op de juiste manier opgelost is, dan is het positieve gevolg hiervan toewijding en trouw. Het kernconflict stelt de persoon in elke levensfase voor nieuwe keuzes en taken op het gebied van ontwikkeling. In de preadolescentiefase vindt ook de ontwikkeling van ruimtelijk en abstract denken plaats. Ook leren preadolescenten logisch na te denken en conclusies te trekken. Het leerproces is hierbij van groot belang omdat kinderen leren door imitatie van rolmodellen. Rolmodellen zijn vooral in de fase preadolescentie belangrijk (Piaget 1971). Preadolescenten gebruiken media in het proces van socialisatie (Piaget, 1971, Rideout, Foehr & Robberts, 2010, Valkenburg, 2014). Kinderen leren gedrag aan door interactie met hun omgeving en construeren daardoor ook hun eigen sociale identiteit, stelt onder meer Jensen Arnett (1995). Daarbij spelen vrienden, familie, school, sport en dergelijke een grote rol, maar ook media hebben een steeds een grotere rol (Valkenburg, 2012, Valkenburg, 2014). In de fase preadolescentie ontwikkelen kinderen hun sociale identiteit en krijgen ze meer interesse in moraliteit en culturele normen en waarden. Het mediagebruik van een kind verandert zodra de ontwikkelingsfase preadolescentie aanbreekt (Rideout, Foehr en Robberts, 2010). Daarom is het van belang de invloed van media te onderzoeken in het proces van het aanleren van culturele normen en waarden. Daarnaast is het relevant om te onderzoeken in hoeverre kinderen media daadwerkelijk gebruiken bij het construeren van een eigen sociale identiteit. (Jensen Arnett, 1995). Piaget (1971) duidt dit aan met het begrip *psychological identity formation*. Het vormen van een sociale identiteit en het vinden van een 'eigen plekje in de maatschappij'.

2.6 TIENERMEISJES EN SOCIALISATIEPROCES

De participanten van mijn onderzoek zijn vrouwelijke middelbare scholieren tussen de 12 en 16 jaar oud. In dit onderdeel worden de participanten aangeduid met de term tienermeisjes. Er is gekozen voor vrouwelijke participanten omdat er een verschil is tussen het socialisatieproces van tienermeisjes en tienerjongens. Adler, Kless en Adler (1992) hebben een onderzoek gedaan naar het socialisatieproces van tienerjongens en -meisjes op de middelbare school. Tienerjongens verwerven op de middelbare school een

'hoge status' op basis van hun atletische kwaliteiten (denk aan sport en lichaamsbouw: groot en gespierd), hoe sterk ze zijn, hoe sociaal ze zijn en hun succes in contact met mensen van het andere geslacht. Jongens horen sterk te zijn en weinig tot geen emotie te tonen. Daardoor zijn tienerjongens ook minder snel geneigd tot het openbaar tonen van emoties en praten zij daar ook minder snel over (Adler, Kless & Adler, 1992). Dit is een belangrijk gegeven in mijn onderzoek. De participanten dienen eerlijk en open te zijn over hun ervaringen en gevoelens. Het toevoegen van jongens aan de participantengroep zou daarom problemen kunnen opleveren voor de onderzoeksresultaten. Tienerjongens vormen hun sociale identiteit op een andere manier dan tienermeisjes. Jongens gaan vaak fysiek de strijd met elkaar aan, waar tienermeisjes dat juist vaker doen door te praten. Dit is één van de argumenten waarom ik heb gekozen voor tienermeisjes. Tienermeisjes worden juist populair door de sociaaleconomische status van hun ouders, hun uiterlijk, hun fysieke voorkomen en sociale kwaliteiten. Tienermeisjes praten eerder met vriendinnen over hun gevoelens en emoties dan dat jongens dat met hun vrienden doen (Adler, Kless & Adler, 1992). Meisjes vergelijken zichzelf vaker met anderen, dan dat jongens dat doen. Daardoor zijn meisjes sneller geneigd een negatief zelfbeeld te hebben. Tienermeisjes zijn daardoor vatbaarder voor rolmodellen in de media (Faith, Leone, & Allison, 1997). Uit onderzoek van Carlson Jones (2004) blijkt dat er een empirische relatie is tussen sociale vergelijking en het zelfbeeld van meisjes. Dit wordt versterkt doordat de individuen waar de meisjes zich mee vergelijken, vaak rolmodellen in de media zijn. Carlson Jones (2004) gaat voornamelijk in op rolmodellen die een geïdealiseerde versie van fysieke aantrekkelijkheid representeren. Zoals slanke vrouwen en gespierde mannen. Een constante blootstelling aan deze mediabeelden onderstreept het belang van het hebben van een 'perfect lichaam.' Meisjes zijn in het bijzonder vatbaar voor de invloed van dergelijke rolmodellen en mediabeelden. Rolmodellen hebben de 'macht' om een bepaalde norm te stellen. Indien de kijker niet aan deze norm kan voldoen, kan dat leiden tot een negatief zelfbeeld (Carlson Jones, 2004).

2.7 INVLOED VAN MEDIA OP KINDEREN

Er is een significante relatie tussen pesten en het zien van media waarin antisociaal gedrag wordt vertoond (Den Hamer & Konijn, 2015). Kinderen vertonen daardoor sneller negatief gedrag. Voor mijn onderzoek is het van belang om te onderzoeken of media ook een positieve invloed kunnen hebben op kinderen. Dus het effect moet

omgedraaid worden. Kan het zien van pro-sociaal gedrag zorgen voor een vermindering van pestgedrag? Televisie is een massamedium en kan significante effecten hebben op het socialisatieproces van een kind. Media-effecten zijn alle veranderingen in kennis, emoties, attitudes en gedrag, na contact met een medium of media-inhoud (Valkenburg, 2014). Al in 1961 stellen Schramm, Lyle en Parker dat bepaalde kinderen onder bepaalde omstandigheden, negatief beïnvloed kunnen worden door media. Voor andere kinderen in dezelfde omstandigheden of voor dezelfde kinderen in andere omstandigheden kunnen media op een positieve wijze invloed hebben (Schramm, Lyle & Parker, 1961 in Valkenburg, 2014, p.44). Er is sprake van selectieve blootstelling, waarneming, herinnering en verwerking. Daardoor bereikt een mediaboodschap niet iedereen, maar ook niet ieder individu op dezelfde manier (Schramm, Lyle & Parker, 1961). Mensen zoeken actief naar informatie die bij hun gedrag en voorkeur past. Media versterken daardoor eerder bestaande attitudes en gedrag dan dat ze nieuw gedrag veroorzaken. Er is nog onvoldoende onderzoek gedaan naar de individuele verschillen in gevoeligheid voor media-effecten, om vast te stellen hoe dit proces precies verloopt (Valkenburg, 2014). Schofield Clark (2011) stelt dat media gebruikt kunnen worden om iets te leren. Media kunnen bijdragen aan het oplossen van negatief gedrag, zoals pestgedrag. Media-onderzoekers onderschatten de positieve effecten van media. Daarnaast spelen media een rol in de stimulatie van de cognitieve ontwikkeling van een kind (Schofield Clark, 2011). Rosenkoetter, Huston en Wright (1990) noemen televisie een '*teacher of moral values*'. Dit houdt in dat het medium televisie kinderen op positieve wijze morele waarden kan aanleren. Media kunnen zo worden ingezet in het overbrengen van culturele normen en waarden. Dat gebeurt door rolmodellen, die te zien zijn op televisie en dergelijke (De Boer & Brennecke, 2003). Op die manier voorzien massamedia kinderen van voorbeelden die bepalend zijn voor de basis van het gedrag van een kind (Paik & Comstock, 1991, Gerbner, Morgan & Signorielli, 2002, Delfos, 2013). Media, bevatten naast een onderliggende ideologie ook 'geprefereerde betekenissen'. Dat zijn betekenissen die door de programmamaker geprefereerd worden en vaak bewust worden verwerkt in een mediaproduct. De makers van Over de Streep hebben een bepaald informatief en leerdoel voor ogen. Dit betekent dat de maker van een mediatekst voorkeur heeft voor het overbrengen van een bepaalde boodschap.

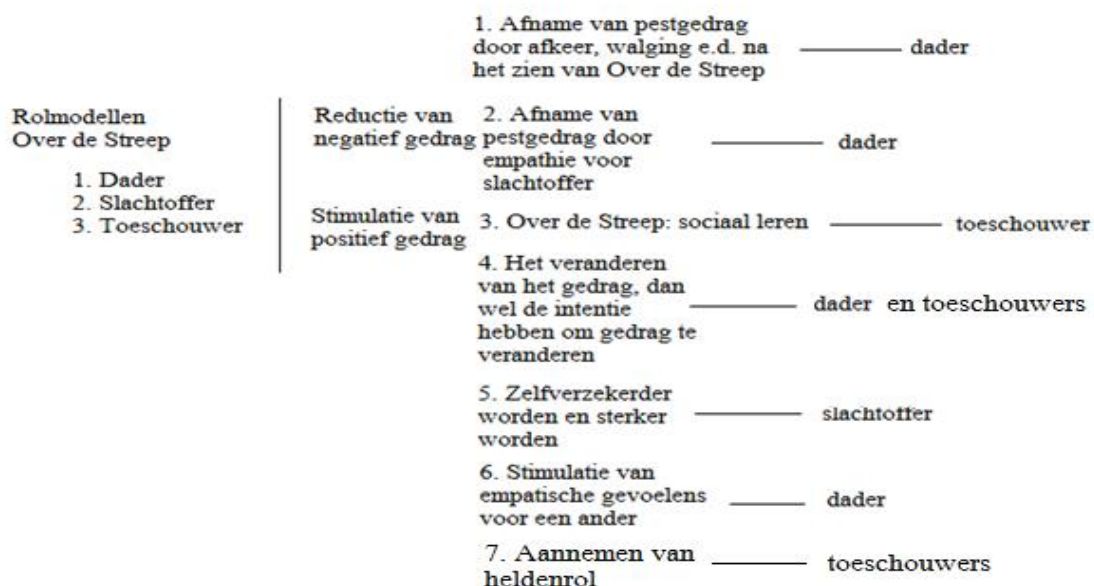
“Wat ik als maker, of eigenlijk als mens heel belangrijk vind, is om kinderen zich uitgedaagd te laten voelen door Over de Streep, om het zelf anders te doen. Om te

veranderen, of dat ze geïnspireerd zijn door leeftijdsgenoten die zulke wonderlijke dingen doen. Die aan het einde van zo'n dag hun excuses aanbieden." (J. Villerius, persoonlijke communicatie, 23 april 2014).

Het publiek speelt een actieve rol in het geven van betekenis aan mediaproducten. Die rol mag niet onderschat worden (Fiske, 1987). Geprefereerde boodschappen worden door de actieve houding van het publiek op verschillende manieren geïnterpreteerd, aldus Hall (1997). Het publiek kan boodschappen overnemen, bekritisieren of betekenissen verwerpen. In het geval van Over de Streep moeten de kijkers, idealiter, de boodschappen overnemen.

2.7.1 REDUCTIE EN STIMULATIE

Media hebben verschillende effecten op kinderen. In dit onderzoek komen het reductie-effect en het stimulatie-effect aan bod. In het geval van Over de Streep gaat het om de reductie van pestgedrag. Indien de kijker vaker naar Over de Streep kijkt en de deelnemers als rolmodellen beschouwt kan er een reducerend effect van negatief gedrag ontstaan. Dat kan op twee manieren. Ten eerste, de rolmodellen vertonen der mate negatief gedrag dat de kijker niet geassocieerd wil worden met dergelijk gedrag (afkeer of walging). Het rolmodel is bijvoorbeeld 'een hele erge pestkop' of ontzettend agressief. Dit kan afkeer opwekken bij de kijker, waardoor deze besluit zich niet te identificeren met dit rolmodel en zich tegen dit gedrag af te zetten. Ten tweede, kan het voorkomen dat een rolmodel juist positief gedrag vertoont. Bij Over de Streep kan het voorkomen dat een rolmodel, bijvoorbeeld opkomt voor het slachtoffer of de pestkop aanspreekt op zijn of haar gedrag. Dit zorgt voor een stimulatie van positief gedrag (empathie).

Bovenstaandstaand figuur betreft een uitleg van dit proces.

Van der Voort (1982) legt het reductie-effect uit aan de hand van een onderzoek naar agressief gedrag. Het vertonen van agressief gedrag zou de intentie tot het vertonen van agressief gedrag (tijdelijk) verminderden. Daarnaast zou het ervaren van agressief gedrag van een rolmodel, een reducerende werking hebben. Agressief gedrag kan in het kader van dit onderzoek worden gezien als pestgedrag. Het vertonen van pestgedrag zou door het zien van pestgedrag dus veranderen. Kinderen dienen dan wel vooraf bepaalde emoties te ervaren (Feshbach, 1961). Feshbach toont dit aan door middel van een experiment met gewelddadige films en kinderen. Er treedt alleen een reducerend effect op als kinderen vooraf boos zijn gemaakt voordat zij een gewelddadige film bekijken. Dit hangt samen met de reductie van antisociaal gedrag door afkeer of walging. Echter, zijn de kinderen in het onderzoek van Feshbach bewust vooraf boos gemaakt en komt deze reactie niet van de kinderen zelf. De experimentele groep werd alvorens het zien van televisiegeweld boos gemaakt, de controlegroep onderging deze emotie niet. Berkowitz en Rawlings (1963) gaan kritisch in op de theorie van Feshbach. De mate van reductie hangt ook af van het soort gedrag dat wordt vertoond in een film. Indien dit gedrag door de kijkers wordt afgewezen dan is de kans op catharsis groter (Berkowitz & Rawlings, 1963). Catharsis staat voor de zuivering van negatief gedrag. Als de kijkers het gedrag van het rolmodel afwijzen, dan ontstaan er bepaalde remmingen, die ervoor zorgen dat het negatieve gedrag van de kijker vanzelf afneemt (Berkowitz & Rawlings, 1963). De omgevingsfactoren dienen ook meegenomen te worden in een onderzoek naar verandering in het gedrag van kinderen (Nikken, 2007). De omgeving waar een kind zich in bevindt is van grote invloed op het gedrag en de ontwikkeling. Een andere hypothese die ingaat op reducerende en stimulerende effecten, is de empathiehypothese. Bij deze hypothese voelt de kijker een band met het rolmodel. Het zien van televisiegeweld leidt dan tot een vermindering in het vertonen van agressief gedrag, maar alleen als de kijker het vertoonde gedrag afwijst. Hierbij is het van belang te benoemen dat dit effect alleen plaatsvindt bij kijkers die niet van tevoren aan bepaalde emoties zijn blootgesteld. Dit is het geval bij *Over de Streep*. In tegenstelling tot de theorie van Feshbach.

Hoe kan televisie leiden tot de stimulatie van positief gedrag? Televisie is een medium dat kinderen een reservoir aan ideeën biedt. Kinderen passen dit reservoir toe om hun gedrag op te baseren. Bepaald gedrag leidt tot imitatie en/of versterking van dit

gedrag. Tannenbaum en Zillmann (1975) tonen aan dat de activering en stimulatie van gedrag wordt aangewakkerd door de lichamelijke en emotionele reactie in het lichaam van de kijker. De activering van deze reactie maakt het gedrag intenser. Het zien van geweld in een film zou een reactie oproepen die zelfs na het zien van de film in stand blijft (Tannenbaum & Zillmann, 1975). Alle handelingen worden intenser, de intentie tot het daadwerkelijk vertonen van agressief gedrag wordt door de film juist groter. Het zien van een verandering bij de deelnemers van *Over de Streep*, denk aan excuses aanbieden voor pestgedrag, eerlijk zijn, jezelf kunnen zijn of anderen vertrouwen, zou een positieve werking kunnen hebben op de kijker. Dit kan leiden tot een verandering in het gedrag dan wel tot intentie tot het veranderen van het gedrag. Ook de inhoud van het mediaproduct is bij reductie- en stimulatie-effecten van belang. De kijker moet een verband zien tussen het vertoonde gedrag en tussen zijn of haar eigen situatie (herkenning). De deelnemers van *Over de Streep* vallen in dezelfde leeftijdscategorie als de participanten van mijn onderzoek. De problemen en situaties waar zij mee te maken hebben zullen zeer waarschijnlijk overeenkomen met de gebeurtenissen in de levens van de participanten. Indien een individu een bepaalde situatie herkent op televisie, dan past hij of zij deze ervaring toe om eenzelfde reactie te vertonen in zijn of haar eigen gedrag (Berkowitz, 1970).

2.8 CULTIVATIETHEORIE

De cultivatietheorie van George Gerbner is één van de meest toegepaste sociologische media-effecttheorieën. In de cultivatietheorie worden media, in het bijzonder televisie als hoofdrolspelers gezien in de constructie van het wereldbeeld van het publiek.

Televisiebeelden zijn van grote invloed op het beeld dat mensen hebben van de werkelijkheid (Gerbner, Gross, Morgan, Signorelli & Shanahan, 2002, Gerbner, Gross, Morgan, & Signorielli, 1986).

Indien mensen een significante tijd doorbrengen met het medium, kan dit effect hebben op hun gedrag. Dit betekent dat hoe hoger de consumptie van televisie is, hoe waarschijnlijker het is dat hun perceptie van de wereld en van andere mensen overeenkomt met het beeld dat wordt geschetst op televisie. Blootstelling aan televisie heeft volgens deze theorie op lange termijn kleine, maar significante effecten op de perceptie van het publiek. Dat houdt in dat, hoe langer mensen geconfronteerd worden

met televisiebeelden, hoe meer zij deze beelden gaan aannemen als werkelijkheid. Hoe meer men gebruik maakt van televisie, hoe groter het effect van televisie zal zijn op het wereldbeeld. Gerbner et al. (1986) deden een onderzoek naar het alledaagse leven zoals afgebeeld op televisie en de werkelijkheid en onderzochten in hoeverre het beeld op televisie afweek van de realiteit en vergeleken de kracht van de media met die van religie.

'Net als religie dient de continue herhaling van patronen in de media (zoals mythen, ideologieën, feiten en relaties) ertoe 'de wereld te definiëren en de sociale orde te legitimeren' (Gerbner et al., 1986, p.18 in Valkenburg, 2014, p.31). De continue herhaling van televisiebeelden leidt er toe dat mensen de wereld op een bepaalde manier gaan zien. Dit is het cultivatie-effect. Op deze manier leren zij gedrag aan en construeren zij een eigen sociale identiteit (Gerbner et al., 1986). Het cultivatie-effect komt sneller voor bij kinderen, stelt Nikken (2007). Een verklaring hiervoor zou zijn dat kinderen sterker geneigd zijn mediabeelden als realistisch te zien. Kinderen zijn daardoor vatbaar voor televisiebeelden. Hoe een individu de werkelijkheid beschouwt, wordt constant bepaald en aangepast door media. Gerbner et al. (2002) concluderen dat televisie een grote invloed heeft op het creëren van beeldvorming over verschillende onderwerpen. Met beeldvorming wordt het proces van het geleidelijk ontstaan van een opvatting, een idee of een indruk, over een bepaald onderwerp bedoeld. Beeldvorming wordt in media onder andere gedaan door het tonen van stereotypen (Gerbner et al., 2002).

2.8.1 STEREOTYPERING

Mensen die veel televisiekijken, denken sneller in stereotypen en beschouwen gedrag dat zij zien op televisie, als 'normaal' en dus sociaalgeaccepteerd gedrag (Gerbner, Gross, Morgan & Signorielli, 1994). Stereotypen zijn overdreven beelden van bijvoorbeeld bevolkingsgroepen, die (meestal) niet overeenkomen met de werkelijkheid. Vaak gaat het over een vooroordeel of een negatief denkbeeld. Een stereotype heeft vaak negatieve kenmerken van bepaalde leden van een groep en deze kenmerken worden dan toegekend aan alle leden van die groep, zonder dat dit daadwerkelijk van toepassing is voor alle leden. Stereotypen kunnen vooral door de opkomst van massamedia snel en eenvoudig worden verspreid. Dit leidt tot het effect dat individuen een bepaald beeld creëren, ontwikkelen en aannemen van individuen of groepen zonder dit te toetsen aan

de werkelijkheid. Een dergelijk beeld is dus alleen gebaseerd op het getoonde stereotype en kan alleen ontkracht worden als er interactie plaatsvindt tussen het individu en een lid van de betreffende groep. Media moeten worden gezien als collectieve en symbolische denkbeelden waarmee bepaalde boodschappen worden overgebracht op de kijker. Collectieve denkbeelden zijn beelden die worden gedeeld door meerdere individuen binnen de samenleving. In de boodschappen die worden overgebracht door media zijn onderliggende stereotyperende patronen te zien. Zonder dat de kijker er zich bewust van is, wordt hij of zij geconfronteerd met stereotypen. Dit zorgt ervoor dat de kijker deze stereotypen, bewust of onbewust, overneemt. Op deze manier maakt een individu de aangeboden stereotypen zich eigen, aldus Gerbner et al. (1994).

Blootstelling aan massamedia vormt de perceptie van de sociale realiteit. Het beeld dat een individu heeft van concepten zoals gender, ras en andere opvattingen wordt door massamedia bepaald. Concepten, zoals gender en ras, worden vaak op een stereotyperende wijze weergegeven, waardoor het beeld van de sociale realiteit kan afwijken van de werkelijke realiteit (Nikken, 2007). Mediastereotypen kunnen een significant effect hebben. Dit zou gebeuren als iemand, voorafgaand aan een werkelijke ontmoeting in aanraking komt met de mediastereotype van de betreffende groep. Dit houdt in dat het beeld dat een individu heeft van bijvoorbeeld een bepaalde bevolkingsgroep in realiteit dus overeenkomt met het stereotype beeld dat wordt getoond via de media. Televisie is het ideale medium om bepaalde stereotypen te ontcrachten of te versterken (Gerbner et al., 2002). In *Over de Streep* wordt aandacht besteed aan het wegnemen van bepaalde stereotypen. Daarnaast is het doel van het programma het creëren van wederzijds begrip en van respect voor een ander en het vergroten van de onderlinge tolerantie (KRO, 2013). In het geval van jongeren, kan de 'ander' wellicht op een stereotyperende wijze worden gezien. *Over de Streep* biedt de kans om deze stereotypen te ontcrachten.

2.8.2 MEDIA EN SOCIALISATIE

De cultivatietheorie ziet media, in het bijzonder massamedia, als zogenaamde *agents of socialization*. Hierbij gaat het over het proces van socialisatie. Hierbij leert een individu, bewust of onbewust, de normen en waarden van de omgeving waarin hij of zij zich bevindt. Het individu leert het sociaal gepaste gedrag te vertonen dat aansluit bij zijn of haar omgeving. Uit onderzoek van Gerbner et al. (1986, 2002) naar de relatie tussen het

kijkgedrag en het wereldbeeld van een kind, blijkt dat indien een kind veel televisie kijkt, de kans dat dit kind in een gewelddadige situatie terecht komt veel groter is dan bij een kind dat minder televisie kijkt. Ook zouden kinderen die meer televisie kijken, sneller mensen wantrouwen dan kinderen die minder televisie kijken (Gerbner et al., 1994).

Singer, Slovak, Frierson en York (1998) hebben de relatie tussen de hoeveelheid televisiekijken en symptomen van angst, depressie en posttraumatische stress onderzocht. Vanuit dit onderzoek werd duidelijk dat hoe meer een kind televisie kijkt, hoe groter de kans is op dergelijke psychologische trauma's. Dit verband zou ook omgedraaid kunnen worden; kinderen die last hebben van psychologische trauma's kijken daardoor meer televisie. De redenering van de cultivatietheorie is volgens Nikken (2007) ook om te draaien. Het is van belang om te kijken welke genres of mediatypes aan het cultivatie-effect bijdragen en welke persoonlijkheidskenmerken van een individu een rol spelen (Nikken, 2007, p.49). Deze redenering sluit aan bij de kritiek van Gauntlett (1998) op de cultivatietheorie. Gauntlett, stelt dat er naar perceptie en invloed moet worden gekeken, indien de invloed van media op het wereldbeeld onderzocht wordt. Nikken haalt daarnaast de studie van Walma van der Molen en Konijn (2007) aan. Walma van der Molen en Konijn hebben een onderzoek gedaan naar de cultivatie-effecten op het wereldbeeld van kinderen tussen de 10 en 12 jaar, na de consumptie van televisie. Deze studie toont aan dat de getoonde beelden geen direct cultivatie-effect hebben, maar wel een indirect effect op de beleving van kinderen tussen 10 en 12 jaar. Identificatie en empathie blijken de meest verklarende factoren voor zichtbare emotionele reacties van de kinderen. De culturele en sociale omgeving en de stimulus die een kind ontvangt spelen ook een grote rol bij het effect op het wereldbeeld. Een punt van discussie voor zowel de cultivatietheorie als voor de omgekeerde benadering, is het feit dat vanuit beide perspectieven er simpelweg wordt gekeken naar het directe effect van media en niet naar motivaties, emoties en invloed zoals Gauntlett stelt. Waargenomen effecten zijn niet generaliseerbaar voor ieder kind. Toch blijft het volgens Gauntlett (1998) lastig om het effect van televisiebeelden op het wereldbeeld aan te tonen. Er is niet altijd sprake van een direct causaal verband. Er moet in onderzoek worden gekeken naar invloeden en percepties in plaats van de relatie tussen effect en gedrag. In de cultivatietheorie wordt ervan uitgegaan dat mensen steeds meer op elkaar gaan lijken, omdat zij worden blootgesteld aan deze mediaboodschappen. Maar, dat mensen wel verschillende percepties hebben. Gauntlett (1998) is echter van mening dat

er moet worden gekeken naar de individuele perceptie per persoon en andere factoren die van invloed zijn op het effect dat media hebben. Media zijn een belangrijke oorzaak van veranderingen in de sociale orde, maar zelden of nooit de grootste of de enige.

2.9 SOCIALE LEERTHEORIE

De sociale leertheorie is deels gebaseerd op het *behaviorisme*. Het behaviorisme is een bepaalde benadering van het fenomeen 'leren'. De 'lerende' wordt vanuit het behaviorisme gezien als iemand die reageert op veranderingen en actief deelneemt aan het ontdekken van nieuwe dingen. Het proces van leren bestaat uit observationaal leren en observationele bekrachtiging. Eerst wordt er gekeken hoe een ander iets doet, vervolgens ervaart de waarnemer welke consequenties de ander aan zijn of haar gedrag ondervindt. De bekrachtiging van het gedrag kan bestaan uit belonen of straffen. Van deze ervaring kan degene die waarneemt besluiten het gedrag aan te nemen of te verwerpen. Kinderen kijken naar hoe volwassenen iets doen (observationeel leren) en zien welke gevolgen daar aan verbonden zijn, dan wel positief of negatief (observationele bekrachtiging). Een volwassene pelt een banaan, kinderen leren hoe zij een banaan moeten pellen (observationeel leren). De volwassene eet de banaan op (observationele bekrachtiging). Wie een banaan pelt, kan er daarna van genieten (consequenties).

Bij de sociale leertheorie staan drie variabelen centraal, de persoon, het gedrag en de omgeving. De theorie gaat over de manier waarop een individu leert. Leren houdt in het aannemen van culturele normen en waarden en het vormen naar sociale rollen en dergelijke. Wanneer een persoon iets leert via media, dient hij of zij echter wel interesse te hebben in de getoonde beelden. Dat kan onder andere door herkenning. De participanten moeten zich kunnen herkennen in de getoonde beelden (Van der Voort, 1982). Daarnaast dienen de beelden attractief te zijn, realistisch en sociaal geaccepteerd. Mensen leren door rolmodellen (Piaget, 1971, Bandura, 1977, Donnerstein & Smith, 2001). De rolmodellen in dit onderzoek zijn de deelnemers van *Over de Streep*. De imitatie van rolmodellen op televisie wordt omschreven als 'symbolic modelling' (Van der Voort, 1982). De kijker verwerkt de informatie en imiteert vervolgens (in gedachten) het getoonde gedrag (Ertmer & Newby, 1993). Daarbij let de kijker onder andere op de consequenties die het getoonde gedrag opwekken en of deze positief of negatief zijn voor het rolmodel. Eerst ziet een kind het gedrag en de daarbij horende consequenties, waarna een kind het gedrag aanneemt of verwerpt. Als de gevolgen voor

de geobserveerde positief zijn, dan neigt het kind er sneller toe om het getoonde gedrag over te nemen (Valkenburg, 2008). Mensen leren hun gedrag dus te beoordelen en waarderen door acties en reacties van anderen (Lang & van der Molen, 2003, p.71).

De bereidheid van een kind om iemand te imiteren wordt beïnvloed door het zien van zichtbare consequenties bij rolmodellen, aldus Donnerstein en Smith (2001). Bevestiging, bekrachtiging en beloning leiden ertoe dat een individu bepaalde gedragspatronen aanleert (Bandura, 1977). Die patronen worden aangeleerd door ervaringen en door het zien van gedrag in media (Piaget, 1971, Bandura, 1977 & Donnerstein & Smith, 2001). De omgeving speelt dus een grote rol.

Het proces van het aannemen of verwerpen van bepaald gedrag is inherent aan het socialisatieproces dat kinderen doormaken. Socialisatie is het proces waarbij een individu de heersende normen en waarden en andere culturele kenmerken van zijn of haar omgeving krijgt aangeleerd. Dit gebeurt bewust en onbewust. Kinderen leren zo welk soort gedrag gepast en ongepast is in de cultuur waarin zij leven (Bussey & Bandura, 1999). Het vormen van een eigen sociale identiteit gebeurt door mentale processen en observeren (Bandura, 1977). Dit houdt in dat mensen nadenken over zichzelf en de wereld en daardoor bewuste keuzes kunnen maken. In de sociale leertheorie wordt de mens gezien als een wezen met een groot potentieel aan mogelijkheden tot ontwikkeling. Dit potentieel bestaat uit biologisch bepaalde kenmerken en uit kenmerken die gevormd zijn door ontwikkeling. Dat gaat over het proces van *nature* en *nurture*. Nature zijn de biologisch bepaalde kenmerken, ook wel aangeboren gedrag. Nurture, zijn kenmerken die gevormd zijn door de omgeving. Ook wel aangeleerd gedrag. De omgeving waar een individu in opgroeit is van grote invloed op dit gedrag. Naast externe invloeden, spelen demografische kenmerken hierin een grote rol. In dit onderzoek worden de media beschouwd als beïnvloedende factor.

Kinderen zijn altijd omgeven door voorbeelden in media. Deze voorbeelden staan model voor het sociale gedrag dat een kind vertoont (Van der Voort, 1982). Indien de consequenties van het gedrag voor een rolmodel positief zijn, dan werkt het rolmodel aanstekelijker volgens van der Voort (1982, p.53). Rolmodellen hebben over het algemeen gezien meer invloed op kinderen dan op volwassenen. Kinderen zijn dus vatbaarder voor rolmodellen in media (Bernstein, Penner, Clarke-Stewart & Roy, 2006). Ook Bandura (1977) concludeert dit naar aanleiding van een onderzoek naar kinderen en agressie. Bandura ontdekte dat verschillende factoren invloed hebben op de mate

waarin een rolmodel geïmiteerd wordt. Namelijk, de leeftijd, sekse en de relatie met de waarnemer (vader, moeder, en dergelijke). De mate van overeenkomsten met de waarnemer, zoals een leeftijdsgenoot. Een kind imiteert minder snel een volwassene dan een leeftijdsgenoot. De mate van complexiteit van het vertoonde gedrag, hoe moeilijker de vaardigheden zijn hoe minder snel een rolmodel wordt geïmiteerd door een kind (Bower & Hilgard, 1981).

2.10 CONCLUSIE

Kinderen leren op verschillende manieren. In dit hoofdstuk zijn twee theorieën over leren besproken. De cultivatietheorie en de sociale leertheorie. Aan de ene kant zou het herhaaldelijk zien van bepaalde mediabeelden kunnen zorgen voor een verandering in het wereldbeeld van kinderen, dat is het cultivatie-effect. Kinderen zouden leren door stereotypering. Herhaaldelijke blootstelling aan deze stereotypen zorgt ervoor dat de kinderen deze beelden voor 'waarheid' aannemen. Een andere manier om iets te leren is door interactie met de omgeving, door middel van observatie of het zien van rolmodellen. Dit kan leiden tot reductie van negatief gedrag of stimulatie van positief gedrag. Bij de invloed van Over de Streep gaat het over het verminderen van pestgedrag en het stimuleren van het voorkomen van pestgedrag. De centrale vraagstelling gaat over de eventuele invloed van het televisieprogramma Over de Streep op de kennis, de houding en het gedrag van vrouwelijke middelbare scholieren, ten opzichte van pesten. De cultivatietheorie wordt gebruikt om te toetsen of de veranderingen in kennis, houding en gedrag op korte termijn van invloed kunnen zijn op de langetermijneffecten. De sociale leertheorie wordt gebruikt om te kijken of het zien van rolmodellen en het observeren van 'goed gedrag' kan leiden tot een verandering in kennis, in houding en het gedrag (dan wel de intentie tot het vertonen van ander gedrag). Voornamelijk meisjes zouden hier vatbaar voor zijn.

Pesten is het centrale onderwerp. In dit hoofdstuk zijn drie rollen bij pesten besproken. Dader, slachtoffer en toeschouwer. Toeschouwers hebben de macht om pestgedrag te stoppen. Maar niet alleen toeschouwers hebben deze 'macht'. Vaak begint het pesten bij de dader. Ook de reactie van het slachtoffer is mogelijk van invloed op hoe het pestgedrag zich verder ontwikkelt (Salmivalli & Peets, 2009). Daarom is het van belang om de kennis van de participanten, betreffende pesten te onderzoeken. Weten de

participanten wat het doet met het slachtoffer? Waarom pest een dader? Wat zijn de persoonskenmerken van een dader en een slachtoffer? Daarom staat de pijler kennis centraal in mijn onderzoek. Ook vertelt een slachtoffer in het getoonde fragment wat het pesten met haar psychische gesteldheid doet. Tijdens de focusgroep wordt er gemeten hoe de participanten over pesten, daders en slachtoffers denken. Dat wordt gedaan aan de hand van vragen betreffende persoonlijke ervaringen, gebeurtenissen in de omgeving en dergelijke.

- **Deelvraag 1**

Deelvraag 1 is als volgt geformuleerd: In hoeverre is er verschil in de kennis van de participanten over het thema pesten voor en na het zien van het programma Over de Streep? De houding en het gedrag betreffende pesten, hangen samen met de sociale status van het kind.

- **Deelvraag 2**

Deelvraag 2 gaat over de houding van de participanten; In hoeverre is er verschil te zien in de houding van de participanten ten opzichte van pesten voor en na het zien van Over de Streep? Tijdens de focusgroep bekijken de participanten een fragment. Het meisje dat centraal staat in het fragment legt uit hoe zij zich voelt door het pesten. Het fragment kan daardoor van invloed zijn op de kennis betreffende pesten, van de participanten. Dit is een belangrijke factor voor de houding en het gedrag of de gedragsintenties van de participanten na het zien van Over de Streep.

- **Deelvraag 3**

Deelvraag 3 is dan ook als volgt geformuleerd: In hoeverre hebben de participanten de intentie tot het veranderen van hun gedrag ten opzichte van pesten na het zien van Over de Streep? Naast de drie rollen; dader, slachtoffer en toeschouwer is er nog een vierde rol. De held, deze rol hangt samen met het gedrag van de participanten. De held komt op voor het slachtoffer, gaat in tegen de dader en zorgt ervoor dat pestgedrag opgelost wordt. Daarom wordt de participanten in het interview ook gevraagd: Zou je, na het zien van Over de Streep, nu sneller de held zijn?

In het geval van Over de Streep kan de weergave van een slachtoffer van pesterijen of een dader zorgen voor een bepaalde mate van herkenning. Kinderen die het programma kijken en zelf gepest worden, herkennen zich zeer waarschijnlijk in het slachtoffer. Deze kinderen gebruiken hun eigen negatieve ervaring als zij de beelden interpreteren.

3. METHODEN VAN ONDERZOEK

3.1 ONDERZOEKSMETHODE

In dit onderzoek is een kwalitatieve onderzoeksmethode gehanteerd om antwoord te geven op de hoofdvraag. In dit onderzoek wordt de volgende definitie van kwalitatief onderzoek aangehouden:

‘Kwalitatief onderzoek is onderzoek waarbij problemen in en van situaties, gebeurtenissen en personen beschreven en geïnterpreteerd worden met behulp van gegevens van kwalitatieve aard, zoals belevingen, ervaringen, betekenisverleningen die verzameld zijn via open interviews en/of participerende observatie en/of bestaande documenten’ (Baarda, 2014, p.22).

Kwalitatief onderzoek wordt gebruikt bij een open centrale vraag. De centrale vraagstelling in dit onderzoek luidt: *In hoeverre leidt het zien van het programma Over de Streep, bij vrouwelijke middelbare scholieren van 12 tot en met 16 jaar, tot een verandering in hun gedachtegang ten opzichte van pesten?* De doelstelling van het onderzoek is het verzamelen van informatie voor het in kaart brengen van een verandering in de gedachtegang na het zien van Over de Streep. Bij kwalitatief onderzoek begint de onderzoeker met een ‘open vizier’. De onderzoeksvraag is breed en er is relatief weinig voorkennis. Bij een kwalitatieve onderzoeksmethode gaat het vooral om het verkrijgen van inzichten en minder om getalsmatig onderbouwde harde feiten (Baarda, 2014, p.22). De onderzoeksmethode die in dit onderzoek wordt gebruikt is focusgroepen. Focusgroepen zijn een vorm van groepsinterviews waarbij de communicatie tussen de participanten centraal staat. Deze methode wordt gebruikt om snel en doelmatig informatie te vergaren van verschillende mensen tegelijk (Kitzinger, 1995). Focusgroepen worden gebruikt om participanten te stimuleren hun eigen mening te ontwikkelen en om deze vervolgens met anderen te bespreken. In dit onderzoek is gekozen voor focusgroepen omdat deze methode vaak wordt ingezet om te onderzoeken wat de kennis van mensen is over een bepaald onderwerp en ook waar deze kennis precies vandaan komt (Kitzinger, 1995, Gilbert, 2008). De gesprekken tussen de participanten vormen de data die in dit onderzoek geanalyseerd worden. De interactie tussen de participanten is onderdeel van de methode. De participanten worden aangemoedigd om met elkaar te praten, in plaats van alleen de vragen van de onderzoek te beantwoorden. Op deze manier wordt duidelijk wat de participanten denken, maar

ook wat motivatie voor die denkwijze is, zonder dat zij daarin teveel worden gestuurd door de onderzoeker (Stewart, Shamdasani & Rook, 2007). Het groepsproces in een focusgroep zorgt ervoor dat de participanten aangemoedigd worden om hun perspectief op een bepaald onderwerp toe te lichten en uit te leggen. Ook krijgen zij de kans dit te vergelijken met de mening van een andere participant. Dat leidt mogelijk tot meer informatie voor de onderzoeker (Kitzinger, 1995, Stewart, Shamdasani & Rook, 2007). De onderzoeker heeft echter in dit onderzoek een leidinggevende rol. Deze rol komt tot uiting door het stellen van open vragen en de participanten op die manier aan te moedigen hun gevoelens te uiten. De participanten krijgen hierdoor de kans om dit te doen op hun eigen manier. Zodat ze hun eigen prioriteiten voorop zetten en zo ontdekken wat belangrijk voor hen is. Er moet daarbij ook rekening worden gehouden met eventuele dominante participanten en met eventuele druk vanuit de groep. Dat houdt in dat de participanten bepaalde dingen wel, of juist niet durven te zeggen. In dat geval moet de onderzoeker een centrale rol spelen om de sfeer positief en stimulerend te houden en ervoor te zorgen dat iedere participant uitgaat van zijn of haar eigen perspectief. Ook is het belangrijk dat de onderzoeker ervoor zorgt dat iedere participant ook daadwerkelijk aan het woord komt (Stewart, Shamdasani & Rook, 2007). Kitzinger (1995) benadrukt dat het belangrijk is dat er gebruik wordt gemaakt van een vorm van communicatie, waarbij de participant zich niet bewust is van de onderzoekssetting. Het gesprek moet plaatsvinden in een informele setting, waar de participanten geen druk ervaren van de observerende onderzoeker. Dit is van belang omdat de participanten zich op deze manier het beste kunnen uitdrukken (Stewart, Shamdasani & Rook, 2007). De kennis en de houding van de participanten zijn beter in kaart te brengen in een gesprek dat 'alledaags en normaal' lijkt. Kitzinger (1995) noemt dit '*everyday forms of communication*' en stelt dat dit de onderzoeker veel kan vertellen over wat de participanten denken of ervaren. Door het gebruik van focusgroepen wordt informatie verkregen die door het gebruik van andere methoden niet kan worden onthuld (Kitzinger, 1995, Stewart, Shamdasani & Rook, 2007). In totaal zijn er zes focusgroepen uitgevoerd omdat bij dit aantal focusgroepen empirische verzadiging optrad (Jansen, 2005). Dat houdt in dat de onderzoeker geen nieuwe en relevante informatie meer hoort. Dit is wederom geheel afhankelijk van de interpretatie van de onderzoeker. Verzadiging is een conditioneel begrip (Jansen, 2005). Het hangt onder andere af van welke verscheidenheid de onderzoeker uiteindelijk relevant vindt. Jansen (2005) legt

uit dat volledige verzadiging mogelijk gemaakt kan worden door stapsgewijze dataverzameling en -analyse te gebruiken. Een onderzoeker begint dan met een x aantal interviews, analyseert deze en neemt daarna weer een x aantal interviews af. De onderzoeker herhaalt dat patroon totdat er geen nieuwe informatie meer wordt gevonden. In dit onderzoek is een dergelijke aanpak wegens tijdgebrek en capaciteit niet mogelijk. Daarom is er uitgegaan van de interpretatie en het oordeel van de onderzoeker.

3.1.1 ANALYSE

De gesprekken zijn na afname volledig getranscribeerd en daarna geanalyseerd. De transcripten vormen het uitgangspunt van de analyse. De transcripten worden gecodeerd door middel van thematische inhoudsanalyse, ook wel open coderen. Dit is een kwalitatieve inhoudsanalyse die gebaseerd is op de interpretatie van de onderzoeker. Dit onderzoek is exploratief, het antwoord op de centrale vraagstelling is gebaseerd op de invulling van de onderzoeker. De onderzoeker is het belangrijkste onderzoeksinstrument (Baarda, 2014, p.22). De uitspraken die van belang zijn voor het onderzoek zijn gecodeerd en zijn ingedeeld op onderwerp. De onderzoeker geeft een interpretatie aan de uitspraken van de participanten en herhaalt dat totdat er een bepaald patroon ontstaat. Op die manier tracht de onderzoeker een rode draad in de resultaten te ontdekken. Alle uitspraken zijn vervolgens in subthema's ondergebracht. Vanuit deze subthema's zijn vier centrale thema's geformuleerd, naast de centrale thema's; kennis, houding en gedrag, die al vast stonden (Boeije, 2010). Deze thema's vormen een samenvatting van de belangrijkste uitspraken en onderwerpen die aan bod zijn gekomen. De centrale thema's worden ondersteund door uitspraken van de participanten. Op deze manier kunnen de overeenkomsten en verschillen in de kennis, de houding en het gedrag van alle participanten in kaart worden gebracht.

3.2 PARTICIPANTEN

De participanten zijn afkomstig uit de sociale kring van de onderzoeker en zijn aangemoedigd om vriendinnen en/of familieleden uit te nodigen voor deelname. In totaal zijn er 25 meisjes geïnterviewd. De onderzoeksvraag richt zich op vrouwelijke middelbare scholieren tussen de 12 en 16 jaar. Er is gebruikgemaakt van *selective sampling*. Een methode die gebaseerd is op het 'oordeel' van de onderzoeker bij het

selecteren van participanten. Het doel van deze manier van *sampling* is om een zo generaliseerbaar mogelijk antwoord te geven op de centrale vraagstelling. Daarom heb ik mij aan een aantal eisen moeten houden bij het selecteren van de participanten, aangezien de vraagstelling erg specifiek is. Er is gericht gezocht naar participanten die voldoen aan de kenmerken; leeftijdscategorie 12 tot en met 16 jaar, middelbare scholieren en vrouw. Bovenaan ieder transcript zijn de specifieke kenmerken van de participanten genoteerd (leeftijd, woonplaats, schoolniveau en afkomst). Op deze manier kan er worden onderzocht of er verschillen of overeenkomsten zijn tussen leeftijd, woonplaats (Randstad of buiten Randstad), schoolniveau en afkomst. De participanten vallen in de leeftijdscategorie 12 tot en met 16 jaar. Het is interessant om te onderzoeken of er verschillen, dan wel overeenkomsten, zijn tussen beide groepen. In overeenstemming met de theorie is er gekozen voor de volgende leeftijdscategorieën;

- 12 tot en met 14 jaar (groep 1)
- 15 en 16 jaar (groep 2)

Groep 1 bestaat uit 12 meisjes en groep 2 bestaat uit 13 meisjes. De participanten van mijn onderzoek zijn vrouwelijke middelbare scholieren van de niveaus voortgezet middelbaar beroepsonderwijs (verder aangeduid als vmbo), het hoger algemeen voortgezet onderwijs (verder aangeduid als havo) en van het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (verder aangeduid als vwo). De niveau's zijn per focusgroep verschillend. Iedere focusgroep is willekeurig samengesteld als het gaat om schoolniveau. Dit houdt in dat er verschillende, dan wel dezelfde schoolniveau's bij elkaar in één groep zitten. De woonplaatsen van de participanten zijn als volgt ingedeeld; Randstad en buiten Randstad. Onder de Randstad vallen de participanten uit Alphen aan den Rijn, Roelofarendsveen, Woerdense Verlaat, Dordrecht en Zwijndrecht, onder buiten Randstad vallen de participanten uit Enschede. In tabel 1 is een overzicht te zien van de kenmerken van de participanten.

1. Leeftijd	Aantal:
- 12 jaar	1
- 13 jaar	7
- 14 jaar	4
- 15 jaar	7
- 16 jaar	6
2. Schoolniveau	
- vmbo	11
- havo	12
- vwo	2
3. Woonplaats	
- Randstad	14
- Buiten Randstad	11

Tabel 1. Kenmerken participanten

3.3 OPERATIONALISERING

Iedere focusgroep duurde 45 tot 60 minuten en begon met een korte introductie waarin ik de participanten vertelde wat het doel van het onderzoek was. De opzet van alle gesprekken was semigestructureerd. Dit houdt in dat ik een topiclijst, met daarop de belangrijkste onderwerpen, heb gevolgd als uitgangspunt. De thema's op de topiclijst dienden in ieder gesprek aan bod te komen. De participanten hebben ongeveer een kwartier naar een fragment gekeken. Voorafgaand aan het fragment is er door middel van een gesprek een peiling gedaan naar de kennis, de houding en het gedrag van de participanten evenals na het zien van het fragment. De focusgroepen vonden plaats bij één van de participanten thuis, waarbij de onderzoeker tussen de meisjes zat. Het nadeel van een informele setting waarbij de onderzoeker deel van de groep is, is dat de onderzoeker naarmate het gesprek vordert, wordt gezien als participant. Hoe hoger de mate van 'intimiteit', hoe meer de participanten de neiging krijgen om antwoorden te geven die de onderzoeker 'wil' horen, aldus Stewart, Shamdasani en Rook (2007).

Daarnaast is de omgeving waar de focusgroepen plaatsvinden van belang, omdat deze de interactie tussen de participanten kan beïnvloeden. Volgens Stewart, Shamdasani en Rook (2007) is de omgeving waarin de focusgroep plaatsvindt essentieel. De juiste setting en sfeer, zorgen voor het vergaren van de juiste informatie. De focusgroepen zijn uitgevoerd in een informele setting, met participanten die elkaar vooraf al kenden. Stewart, Shamdasani en Rook (2007) benadrukken dat de focusgroepen plezierig en stimuleren moeten zijn voor de participanten. Plezier hebben zou de discussie gaande houden en zorgt ook voor een basis van vertrouwen binnen de groep. Maar, het primaire doel van de focusgroep is het vergaren van informatie, daarom is het de taak van de onderzoeker om de juiste balans te vinden tussen een 'leuk gesprek' en het vergaren van de juiste informatie volgens Stewart, Shamdasani en Rook (2007). Ook is er gekozen voor een informele setting omdat dit zorgt voor een niet-bedreigende, vertrouwde en veilige omgeving waarin de participanten zich kunnen uitlaten over bepaalde onderwerpen zonder bang te hoeven zijn voor kritiek (Stewart, Shamdasani & Rook, 2007). Deze stijl valt tussen twee extreme manieren van het leiden van een focusgroep. De *extremely directive approach* en de *nondirective approach* (Stewart, Shamdasani & Rook, 2007). In de eerste benadering heeft de onderzoeker de leiding en is weinig tot geen kans op onderlinge discussie tussen de participanten. Bij de tweede manier is er alle vrijheid tot onderlinge discussie en houdt de onderzoeker zich totaal afzijdig van het gesprek volgens Stewart, Shamdasani en Rook (2007). De participanten zijn daarnaast aan het begin van de discussie gewezen op anonieme deelname aan het onderzoek. Dat versterkt de informele setting en zorgt ervoor dat participanten zich veilig voelen en vrij zijn om te praten, aldus Stewart, Shamdasani en Rook (2007). Ook hebben de participanten zich aan het begin van de discussie geïntroduceerd. Dit werkt volgens Stewart, Shamdasani & Rook (2007) versterkend op de informele setting.

3.3.1. TOPICLIJST

De focusgroepen zijn uitgevoerd aan de hand van een topiclijst die zich richt op drie pijlers. Zodoende is geprobeerd de perspectieven van de participanten zo min mogelijk te sturen (Finch & Lewis, 2003), maar wel enige structuur aan te brengen in het gesprek. De participanten worden enigszins aangestuurd door de onderzoeker. De onderzoeker stelt vragen, maar laat de participanten onderling vrij discussiëren (Stewart, Shamdasani & Rook, 2007). Een bepaalde mate van structuur en sturing is nodig om de discussie gaande te houden, om dominante participanten rustig te houden en om

terughoudende participanten juist te stimuleren en te motiveren om actief deel te nemen aan het gesprek (Stewart, Shamdasani & Rook, 2007). Daarnaast moet de onderzoeker alert zijn op gezichtsuitdrukkingen. Door het stellen van vervolgvragen kan de onderzoeker wellicht meer te weten komen dan dat de participant zegt of kwijt wil.

De centrale vraagstelling¹ is opgedeeld in drie deelvragen die ingaan op de kennis, attitudes en intenties van de participanten. Ook wordt er gekeken naar de demografische kenmerken die bepalend zijn voor de invloed die Over de Streep heeft. Dit onderdeel komt aan bod na de introductie. De participanten is in de introductie gevraagd om kort iets over zichzelf te vertellen. De deelvragen corresponderen met de thema's die op de topiclijst staan. De topiclijst is opgebouwd aan de hand van en gebaseerd op de besproken theorie in hoofdstuk 2. De deelvragen zijn als volgt geformuleerd:

- ✓ In hoeverre is er verschil te zien in de kennis van de participanten voor en na het zien van het programma Over de Streep?
- ✓ In hoeverre is er verschil te zien in de houding van de participanten ten opzichte van pesten voor en na het zien van het programma Over de Streep?
- ✓ In hoeverre hebben de participanten de intentie tot het veranderen van hun gedrag ten opzichte van pesten na het zien van Over de Streep?

Onderdeel 1 gaat over deelvraag 1. Deelvraag 1 gaat in op de verschillen en overeenkomsten in de kennis van voor en na het zien van een fragment uit Over de Streep.

Kennis (voor fragment)

- Kennen jullie Over de Streep?
- Kijken jullie wel eens Over de Streep?
- Met wie kijken jullie Over de Streep?
- Wat vinden jullie van Over de Streep? (wat vinden jullie er leuk aan en wat niet?)
- Weten jullie wat het doel is van het programma? Of waar het programma over gaat?
- Wat weten jullie over het ontstaan van pestgedrag?

---

¹ In hoeverre leidt het zien van het programma Over de streep, onder vrouwelijke middelbare scholieren van 12 tot en met 16 jaar, tot een verandering in hun gedachtegang ten opzichte van pesten?

- Denken jullie dat bepaalde factoren invloed hebben op pestgedrag (zo ja, welke)
- Denken jullie dat de media invloed hebben op pesten? Denk aan televisieprogramma's, films e.d.
- Er is in deze tijd in de media veel aandacht voor het onderwerp pesten. Denk aan Project P, Gepest, Over de Streep en andere heftige verhalen over pesten in media zoals op het Journaal en in kranten. Vinden jullie deze aandacht problematisch of juist goed? Waarom wel, waarom niet?
  - Vinden jullie het weergegeven beeld realistisch of juist overdreven, nep e.d.?

Kennis (na fragment)

- Vinden jullie de dingen die gebeuren in Over de Streep herkenbaar?
- Wat vinden jullie van de Challenge Day?
- Vinden jullie het programma geloofwaardig (welke elementen wel en welke elementen niet?)
- Weten jullie nu meer over pesten?
- Weten jullie nu meer over hoe slachtoffers van pesterijen zich voelen?

Onderdeel 2 gaat over deelvraag 2. Deelvraag 2 richt zich op de houding, ten opzichte van pesten, voor en na het zien van Over de Streep:

Houding (voor fragment)

- Hebben jullie zelf ervaring met pesten? (op welke manier, gepest worden, zelf pesten?)
- Denken jullie dat een televisieprogramma invloed kan hebben op pestgedrag?
- Hoe denken jullie dat pestgedrag het beste opgelost kan worden?
- Hoe denken jullie over mensen die gepest worden?
- Hoe denken jullie over mensen die pesten?

Houding (na fragment)

- Zouden jullie zelf mee doen aan Over de Streep?
- Denken jullie dat het programma een positief of negatief effect heeft?

- Denken jullie dat pesters stoppen met pesten door een Challenge Day?
- Denken jullie dat het effect blijft?
- Hoe staan jullie nu zelf tegenover pesten?
- Hoe denken jullie dat pestgedrag het beste opgelost kan worden?
- Hoe denken jullie over mensen die gepest worden?
- Hoe denken jullie over mensen die pesten?
- Denken jullie dat het slachtoffers van pesterijen helpt?
- Denken jullie dat het helpt tegen pesten?

Onderdeel 3 gaat over deelvraag 3. Deelvraag 3 gaat over gedrag, voornamelijk over de intentie tot het veranderen van hun gedrag ten opzichte van het centrale thema pesten.

Gedrag of intentie tot ander gedrag (na fragment)

- Zouden jullie jouw eigen rol veranderen na het zien van Over de Streep?
- Zouden jullie nu sneller iets doen tegen pesten?
- Zou jij nu zelf sneller op iemand afstappen die wordt gepest?

Gedrag (voor fragment)

- Bij pesten zijn er vaak vier rollen. Slachtoffers, aanstichter, toeschouwer of held. Welke rol zou jij jezelf toe bedelen?
- Waarom?
- Hoe denken jullie over pesten?
- Ga je buiten school anders om met pesten dan op school?
- Hoe gaan jullie op school om met pesten?
- Hebben jullie wel eens iemand geholpen die werd gepest?
- Ben je zelf wel eens gepest (wat gebeurde er en hoe loste je dit op?)
- Heb je zelf wel eens iemand gepest?

Ook is de participanten gevraagd om na het bekijken van het fragment op te schrijven wat zij bijzonder, leuk, gek, opvallend, interessant, nep, realistisch en dergelijke vonden. De participanten kregen ieder een pen en papier, mochten niet bij elkaar afkijken en moesten de opdracht in stilte uitvoeren. Dit zorgt ervoor dat de participanten daadwerkelijk nadenken over wat er in het fragment gebeurt. Na afloop van het

fragment hebben de participanten een voor een verteld wat zij hebben opgeschreven en waarom.

3.3.2 FRAGMENT

Er is gekozen voor een fragment van een aflevering omdat een gehele aflevering te lang duurt voor een focusgroep. Een aflevering van Over de Streep duurt gemiddeld 40 minuten. Het fragment bestaat uit vier losse onderdelen van aflevering één van seizoen vier Over de Streep. Geen van de participanten heeft de betreffende aflevering gezien. Sommige participanten hebben Over de Streep wel al vaker gezien, anderen een enkele keer. De losse onderdelen zijn achter elkaar vertoond. Het eerste onderdeel duurt 3 minuten, dan volgt onderdeel twee van ongeveer 2 minuten, onderdeel drie duurt van ongeveer 5 minuten en het laatste onderdeel duurt van 25 seconden. In totaal duurt het fragment ongeveer 11 minuten. In het gehele fragment staat de 15-jarige Shirley centraal. Ook komen er andere deelnemers aan het woord. Zoals de 15-jarige Sharon. Zij vertelt over haar ervaringen met agressie en geweld. Deze conditie is onbewust toegevoegd aan het fragment, maar wel relevant om te noemen omdat is gebleken dat ook dit verhaal de aandacht van de participanten trok.

Het fragment begint met een inleiding waarin duidelijk wordt waar het programma over gaat. Zo krijgen de participanten een idee van wat het programma inhoudt. Dan volgt er een kort introductiegesprek tussen de presentator en een aantal leerlingen, onder wie Shirley. Hier is voor gekozen zodat de participanten Shirley gelijk wat beter leren kennen. Zo krijgen de participanten meer informatie over haar achtergrond en haar verhaal. Het tweede onderdeel gaat over de Challenge Day en laat onder meer het 'over de streep gedeelte' zien. Dit onderdeel is een belangrijk onderdeel van Over de Streep. Dit is waar de hele Challenge Day omdraait. In het fragment is de gehele groep te zien, maar wordt er ook meerdere malen ingezoomd op Shirley. Het fragment eindigt met een evaluerend gesprek tussen de presentator en Shirley, waarin wordt gekeken hoe Shirley Over de Streep heeft ervaren en hoe het nu met haar is. Hier is voor gekozen omdat de participanten ook naar hun mening over het Challenge Day concept wordt gevraagd.

Hieronder worden de verschillende onderdelen van het fragment toegelicht aan de hand van *stills*.

- Onderdeel 1 (00:00-2:45)

Introductie van het programma door Arie Boomsma: wat is het probleem precies op deze school in Apeldoorn?

- Onderdeel 2 (4:38-7:05)

Voorgesprek met meerdere leerlingen, onder wie Shirley. Wat is haar verhaal?

- Onderdeel 3 (18:45 – 23:00)

Over de Streef: Ga over de streef als (...) op jou van toepassing is.

- Onderdeel 4 (37:30-37:55)

Evaluatie: terugkijken met ouders, hoe gaat het nu met Shirley?

4 RESULTATEN

4.1 KENNIS

Het eerste centrale thema dat wordt besproken is kennis betreffende pesten. Er is onderscheid gemaakt in de kennis van de participanten voor en na het zien van een fragment van Over de Streep. Er wordt gemeten in hoeverre deze kennis is veranderd na het fragment. Hier gaat het om het leerproces. Hebben de participanten iets 'geleerd' van Over de Streep? Dit hangt samen met het socialisatieproces. Onder dit thema vallen vier subthema's; kennis over pesten, de oorzaak van pestgedrag, kennis over kenmerken van daders en kennis over kenmerken van slachtoffers. Tijdens het socialisatieproces leren kinderen welke normen en waarden er heersen in de maatschappij waar hij of zij zich in bevindt. Het proces van socialisatie zorgt ervoor dat kinderen leren welk gedrag gepast is en welk gedrag ze moeten aannemen.

4.1.1 KENNIS OVER PESTEN

Wat vooral opvalt, is dat de participanten aangeven dat vooral hun kennis over de gevoelens van slachtoffers is vergroot door het kijken naar Over de Streep. De participanten voelen zich daardoor meer verbonden met het slachtoffer. Het slachtoffer zou in dit geval als rolmodel kunnen functioneren, dat empathische gevoelens bij de participanten opwekt. De participanten geven aan dat hun kennis van de gevolgen voor slachtoffers is vergroot:

"Ja, ik denk dat pesters niet vaak doorhebben dat het ze kwetst. Ja, soms wel soms niet. En eigenlijk ja, als diegene die gepest wordt. Het toont hoe diegene zich voelt, dat je het dan wel beter weet hoe diegene zich voelt." *(groep 2 participant 3)*

"Ja, wat mij is opgevallen dat je vooral ziet wat het met jongeren doet. Omdat je ziet hoe diegene die is gepest, hoe die zich voelt. Hoe weinig je eigenlijk als klasgenoten en schoolgenoten van elkaar weet. Dat iedereen een masker draagt, dat je er na zo'n dag achterkomt dat er weinig veranderingen zijn maar misschien kleine dingen zoals iemand die aan je vraagt hoe het gaat. Dat, dat voor diegene die wordt gepest eigenlijk wel een hele grote verandering kan zijn, dat het

eigenlijk maar om hele kleine dingetjes gaat. Dat ze zelf gewoon doorkrijgen dat ze meer rekening moeten houden.” (groep 3 participant 1)

In de citaten wordt aangegeven dat daders vaak niet doorhebben wat hun gedrag met de slachtoffers doet. Dit onderwerp werd in de focusgroepen meerdere malen aangekaart door de participanten. Onwetendheid, maar ook desinteresse in de gevoelens van het slachtoffer en leeftijd werden als excuses aangevoerd en als verantwoording voor pestgedrag. Niet alleen de kennis over de consequenties van pesten voor een slachtoffer, is vergroot. De participanten geven daarnaast aan dat ze door Over de Streep geleerd hebben dat er achter ieder persoon een ander verhaal schuilt. De participanten geven aan dat het kijken van Over de Streep de kennis over een ander in het algemeen vergroot. Over de slachtoffers, maar ook over daders en andere leeftijdgenoten. De participanten zeggen hier het volgende over:

“Er kan veel meer aan de hand zijn met daders en slachtoffers aan de hand zijn dan wij denken. Het heeft maken met veiligheid. Zodra één iemand begint van dit is er met mij gebeurd, dan gaan de anderen beginnen. Misschien is er bij ons in de vriendengroep wel iets gebeurd, maar zegt diegene niks. Dus dan denken wij van: er zal niks zijn bij ons.” (groep 2 participant 4)

In bovenstaand citaat legt de participant uit dat Over de Streep zorgt voor een veilige omgeving waarin kinderen hun verhaal kunnen vertellen en een omgeving waarin zij eerlijk kunnen zijn over hun gevoelens. De participant stelt dat ook al vertelt iemand niets, dat niet betekent dat er niets aan die hand is met die persoon. Het merendeel van de participanten vindt dit een bijzonder en mooi onderdeel van Over de Streep:

“Nou, het is gewoon als je dat zo ziet, ik vind dat het heel mooi is en dat je dan ziet, ja ik ben niet alleen. Er zijn meer mensen die misschien wel hetzelfde, of andere problemen hebben, maar dat je in ieder geval bent, je bent samen. Dat je er ook voor elkaar kan zijn. Voor als je dat ook meemaakt, dat er meer mensen zijn. Ja, je krijgt sowieso meer een band met elkaar, je kan er meer voor elkaar zijn. En je kan ook gewoon mensen helpen, je weet nu inderdaad waarom mensen iets doen, waarom ze zo reageren, waarom ze niet zo vrolijk zijn. Ja, je weet nu de achtergrond. Ja, dat het ook goed is dat iemand die gepest wordt dan verteld wat

dat met diegene doet. Zodat je ook goed weet wat het met je kan doen.” (*groep 3 participant 2*)

Het merendeel van de participanten geeft aan nu beter te weten wat pestgedrag doet met een slachtoffer, echter hangt dit volgens een aantal participanten wel af van de definitie van pesten. Omdat iedereen pesten anders definieert, is het lastig om vast te leggen wat pesten nu precies is en om hoe veel slachtoffers het precies gaat. Maar, is het ook lastiger om pesten op te lossen. Allereerst is het verschil tussen ‘plagen’ en ‘pesten’ belangrijk. Veelal wordt daadwerkelijk pestgedrag door de participanten gezien als plagen, dit leidde in veel focusgroepen tot een discussie. Wat is nu precies plagen en wat is pesten? Plagen is het uitlokken van elkaar door twee ‘gelijkwaardige’ individuen. De individuen zijn dus even sterk en er is geen machtsverschil. In de theorie worden drie universeel geaccepteerde kenmerken van pesten genoemd. Het gebeurt stelselmatig, daders hebben de intentie om hun slachtoffers fysiek dan wel mentaal pijn te doen en er is sprake van een machtsverschil tussen de dader en het slachtoffer. Een verschil dat te maken heeft met de sociale status van de dader en het slachtoffer. De rol die kinderen kiezen hangt samen met hun sociale status. De participanten zijn van mening dat bepaalde acties die door slachtoffers als pesten worden beschouwd, door de daders of andere kinderen niet als pesten beschouwd hoeven te worden. Daardoor is het moeilijker om pesten op te lossen. Maar, de participanten geven aan dat indien een slachtoffer duidelijk is over zijn of haar gevoelens dat de dader dan eerder stopt met pesten. Of dit in praktijk ook echt zo is, is niet bekend. De participanten hebben een fragment gezien over Shirley. Zij vertelt over de manier waarop haar vriendinnen haar pesten. De participanten verschillen ook hier weer van mening over de definitie van pesten. De meisjes zeggen hier het volgende over:

“Ik denk wel dat ze er wat meer op zullen letten, maar als dat meisje zich helemaal gaat klaarmaken en dan zeggen ze af, ja die meiden die zien dat niet als pesten. Maar, meer van nou, ik heb er echt geen zin in kom we zeggen het gewoon af. Die doen dat echt niet expres, zo van haha nu gaan we haar afzeggen denk ik. Die denken gewoon nou nu heb ik er geen zin in en dan zeggen ze gewoon af en ik zou dat, ik denk niet dat ik dat zelf zou doen want ik heb dat nooit gedaan, maar ik zou dat niet als pesten zien. Maar, dat meisje ziet dat dus wel als pesten, maar

misschien blijven die dingen dus wel gewoon nog door gaan want dat ziet iemand niet als pesten.” (groep 4 participant 3)

In het citaat wordt onwetendheid als een excuus gebruikt. De ‘vriendinnen’ van Shirley hebben niet de intentie om haar te pesten, dus is het geen pesten.

4.1.2 DE OORZAKEN VAN PESTGEDRAG

De participanten is gevraagd om redenen te geven voor het ontstaan van pestgedrag. Hieruit blijkt wederom dat niet iedereen het begrip pesten hetzelfde definieert, maar dat ook iedere participant de oorzaak bij een ander persoon zoekt. Dan wel bij de dader of bij het slachtoffer. Iedereen heeft een ander beeld van pesten, het kent verschillende definities. De participanten is in het bijzonder gevraagd waarom iemand gaat pesten of waarom iemand gepest wordt. Een deel van de participanten richt zich op de daders, terwijl een ander deel de oorzaak juist zocht bij de slachtoffers. Over het algemeen zijn de participanten het ermee eens dat kinderen worden gepest als ze ‘anders’ zijn. Dat kan te maken hebben met gedrag, maar ook met fysieke kenmerken of uiterlijk. Ook noemen de participanten het karakter van het slachtoffer als een oorzaak. Daders gaan vooral pesten omdat ze onzeker zijn of omdat ze bijvoorbeeld een vervelende thuissituatie hebben. Wederom werd hier door de participanten gezegd dat pesten afhankelijk is van de interpretatie van het slachtoffer. In het merendeel van de focusgroepen ontstonden er discussies over wat pesten precies is. Hieronder legt één van de participanten uit dat het gedrag van haar klasgenoten te verklaren was. Ze stelt dat je het pesten kan noemen, maar zo zag zij het niet.

“Ja, gepest. Is maar hoe je het wilt noemen. Dat was op een andere school voordat ik bij 3 in de klas kwam. Toen was het meer mijn huidskleur. In groep 3, hadden we heel toevallig ook een gekleurde juf en die legde toen een verhaal uit en toen had iedereen zoiets van oh je hebt best wel een mooie kleur. Ja, het was anders voor hun. Want ik was het eerste Hindoestaanse meisje op school. Maar, het was anders voor hun om een andere huidskleur te zien. Dus ja, je kan het pesten noemen ja.” (groep 2 participant 4)

I: Heb jij dat zelf ervaren als pesten op dat moment?

“Nee. Mijn ouders zeiden je moet je er niks van aantrekken dus. Maar, komt wel in de buurt ja.” (groep 2 participant 4)

Alle participanten keuren pestgedrag af. Maar, er zijn in hun definities van pesten grote verschillen. Ook wordt regelmatig genoemd dat pesten om fysieke kenmerken zinloos is omdat het slachtoffer hier weinig aan kan veranderen. Dit duidt op onbegrip en afkeuring van de participanten ten opzichte van pesten en daders.

“Pesten is niet goed. Stom. Vaak word je ook gepest om dingen die je niet kan veranderen, je lichaamsbouw en alles. Om de domste dingen kan je gepest worden. Als je lange benen hebt of als je heel dun bent of...” *(groep 2 participant 3)*

“Het zijn gewoon dingen die naar voren worden gehaald die nergens op slaan. Ook van haha je hebt een grote neus, dan denk ik ook van waar slaat dat op. Je bent zelf ook niet de mooiste, dus ik snap niet waarom je pest.” *(groep 2 participant 4)*

Het tweede citaat slaat op een oorzaak die door de participanten het meeste is genoemd. Onzekerheid van de dader. De daders hebben zelf een negatief zelfbeeld en gaan pesten om zich beter te voelen. De participanten geven aan dat er verschillende oorzaken van pestgedrag zijn. Onzekerheid van de pester wordt veelal genoemd, maar ook groepsdruk en thuissituatie worden door de participanten als verklaringen gegeven. Ook spreken de participanten vaak over vroeger, sommige participanten bedoelen daar de basisschoolperiode mee. Kinderen die bijvoorbeeld op de basisschool zijn gepest, gaan juist op de middelbare school zelf pesten, aldus de participanten:

“De meeste mensen die gaan pesten zijn meestal ook gepest vroeger. Of het is meestal ook een uiting van, dat ze zelf juist onzeker zijn. Dat ze gaan pesten om zich zelf beter te voelen.” *(groep 3 participant 1)*

“Misschien wel als je het thuis moeilijk hebt met je ouders. Dat je dan dat uit tegen iemand anders en dat je daardoor diegene gaat pesten.” *(groep 4 participant 3)*

De participanten geven aan dat ze door Over de Streep hebben geleerd dat pesten ook dingen kan omvatten die zij eerder niet als pesten zagen. Dit impliceert dat hun definitie van pesten is veranderd. Zij zeggen hier het volgende over:

“Nou, dat het soms echt om kleine dingen gaat. Dat iemand wordt uitgescholden of dat je bijvoorbeeld een afspraak hebt en dan iemand op het laatste moment afzegt, dat diegene daar echt gepest of vernederd door wordt, dat het vaak gebeurt. Ook dat de gepeste, die uitte haar gevoelens op een bepaalde manier zonder dat de pester het merkt. Ja, dan weet de pester ook niet echt wat diegene heeft aangericht het leven van, ja de gepeste.” *(groep 3 participant 3)*

“Dat pesten niet echt altijd gaat om slaan ofzo, wat je vaak denkt of schoppen, maar dat het gaat om kleine dingen die je zegt.” *(groep 3 participant 3)*

4.1.3 KENMERKEN DADERS

Er is de participanten gevraagd wat voor personen daders zijn en welke kenmerken daders hebben. Daders worden door de participanten omschreven als onzekere personen, die een lastige thuissituatie hebben. Maar, ook als zekere personen die niet bang zijn voor confrontatie. Ook wordt er veelal gezegd dat daders waarschijnlijk zelf vroeger ook zijn gepest. Er worden twee verschillende types pesters omschreven. De onzekere pester en de zekere pester. De participanten zeggen het volgende over daders:

“Meestal door verleden denk ik. Dat ze zelf wat hebben meegemaakt en zich dan tegenover anderen willen gaan bewijzen. En dan op anderen willen uiten.” *(groep 2 participant 1)*

“Ja, ik denk dat ook. Vooral het meeloopgedrag van dat je echt denk van: Ja, als ik dat doe dan ben ik echt stoer dus ik doe het, maar ik denk niet alleen dat het vooral meeloopgedrag is. Want dat zijn die mensen die er omheen staan en die kijken enzo. Ik denk dat de pester, de hoofdleder, dat die echt iets heeft met zichzelf. Of psychisch niet goed is, dat hij daarom zo doet.” *(groep 3 participant 4)*

De participanten beschrijven de daders met woorden als treurig, zielig, onaardig, arrogant en stom. Volgens de participanten gebruiken daders pesten als tijdverdrijf:

“Ja, dat hoor je vast heel vaak, omdat ze niks beters te doen hebben. Dat hun leven zo saai is dat ze dat van een ander gaan verpesten. Dat vind ik een beetje triest.” *(groep 6 participant 3)*

Ook geven de participanten aan dat, als daders op hun gedrag worden aangesproken op school, ze het pesten vaak ontkennen of minder erg willen laten overkomen aan de docent of de ouders. Dit is een voorbeeld van externaliserend gedrag. Dat houdt in dat de dader de redenen van het pesten buiten zichzelf om zoekt en deze toeschrijft aan externe factoren (Kumpulainen, Räsänen, Henttonen, Almqvist, Kresanov, Linna & Tamminen, 1998). De daders nemen volgens de participanten weinig verantwoordelijkheid voor het pestgedrag. Maar, de participanten geven ook aan dat er twee types pesters zijn. Onder het dominante schild schuilt en een bepaalde mate van ‘schijnzelfverzekerdheid’, zit volgens de participanten juist een onzekere jongen of onzeker meisje. Zij zeggen hier het volgende over:

“Misschien onzekere mensen dat als die mensen pesten dat ze zich goed voelen...” *(groep 2 participant 4)*

“Ja, meestal is dat ook wel zo. Onzekere mensen die de pesters zijn omdat ze zo onzeker zijn dat ze niet zelf gepest kunnen worden en daarom mensen gaan pesten. Dat ze zich daardoor beter voelen.” *(groep 2 participant 2)*

Het misbruiken van macht om zichzelf beter te voelen. Pesten gaat volgens de participanten hand in hand met verschillen in macht. De pesters denken dat ze beter, hoger, slimmer, knapper en stoerder zijn dan hun slachtoffers, aldus de participanten.

4.1.4 KENMERKEN SLACHTOFFERS

In de theorie worden slachtoffers omschreven als onzeker, mensen met weinig zelfvertrouwen en gereserveerd. Maar, ook gevoelig en rustig. Slachtoffers zouden zich vaker terugtrekken en zijn vaak alleen op school (Olweus, 1995, Rigby & Slee, 1991). Uit onderzoek blijkt daarnaast dat slachtoffers een negatief zelfbeeld hebben en angstiger zijn dan hun leeftijdsgenoten die niet gepest worden (Byrne, 1994). Slachtoffers zijn volgens de participanten: onzeker, stil, bang, nerds, niet-sociaal, hebben lelijke kleding, zijn heel dik of juist heel dun. In het merendeel van de focusgroepen werd aangegeven

dat slachtoffers vooral 'anders' zijn. De participanten waren het allemaal eens over het 'anders-zijn', maar verschillen wel in hun mening daarover. Een deel van de participanten stelt dat slachtoffers ook echt anders zijn en een ander deel zegt dat slachtoffers alleen door daders als de vreemde eend in de bijt worden beschouwd. De participanten geven aan dat, dat 'anders-zijn' vooral terug te zien is in uiterlijke kenmerken, zoals kleding en haardracht. Maar, ook stille en teruggetrokken types worden volgens de participanten sneller gepest. Slachtoffers zijn volgens de participanten stil, vallen niet op, zijn verlegen, zeggen niets terug en zijn makkelijke slachtoffers:

“Ja, deels ligt het aan uiterlijk. Maar, ik denk ook dat ze vaak verlegen zijn die mensen. Dat ze niet voor zichzelf op durven te komen, dat denk ik.” *(groep 4 participant 2)*

“Mensen die een beetje buitenbeentjes zijn. Of die niet veel praten, of die zich anders kleden of die gewoon een grote neus hebben.” *(groep 2 participant 3)*

“Ja, het zijn meestal wel de stille typetjes, laat ik maar zeggen. De mensen die, ja aan de ene kant niet echt opvallen, laat ik maar zeggen. De mensen die een beetje verlegen zijn en die een makkelijk slachtoffer zijn, die niet snel iets terugzeggen, ja.” *(groep 3 participant 2)*

“Ja, onzeker. Weinig zelfbeeld, gewoon onzeker, ja. Mensen die vaak alleen zijn. Die niet echt een grote groep om zich heen hebben. Vaak pakken ze toch de zwakste eruit.” *(groep 5 participant 3)*

“Mensen die anders zijn op een niet goede manier. Ik denk dat als je een beetje raar bent, dan wordt je al gepest. Ik bedoel als je andere kledingstijl hebt, dat vinden sommigen al een reden om gepest te worden. Ja..mensen die geen grote mond hebben en niet voor zichzelf op durven komen.” *(groep 5 participant 1)*

Volgens de participanten kiezen daders op deze kenmerken hun slachtoffers uit. De volgende participant geeft aan dat daders de macht hebben om iemand tot slachtoffer te bestempelen. Iemand die in hun ogen niet normaal is:

“Ik denk dat het vooral de mensen zijn die niet helemaal normaal zijn. Dat de pesters hun niet normaal vinden. De stille mensen of de mensen die wat aparter zijn in hun ogen. Ik denk niet dat, dat de mensen zijn die snel iets terug zullen zeggen of gewoon in hun ogen niet normaal zijn.” *(groep 6 participant 1)*

“Ik denk vooral dat het verlegen en stille mensen zijn, die al niks terug durven te zeggen en dan voelen de pesters zich nog echt veel stoerder. Iemand die echt een bitch kan zijn, die echt dingen durft terug te zeggen, ja dan heeft het vrij weinig nut om te pesten voor die pester. Dus ja, dan is het ook niet zo van kijk eens hoe stoer ik ben. Ik denk vooral die stille types.” *(groep 3 participant 3)*

In bovenstaand citaat wordt gezegd dat pesten voor daders alleen nut heeft als ze een makkelijk slachtoffer hebben. Een slachtoffer dat niets terug zegt, niet van zich afbijt. Anders heeft pesten geen nut voor de dader, menen de participanten. Andere participanten zijn van mening dat pesten sowieso geen nut heeft. Zij noemen het onder andere zinloos.

4.2 HOUDING

In dit onderdeel wordt de houding van de participanten, ten opzichte van pesten het fragment, toegelicht. Alle participanten keuren pestgedrag af, echter ligt het aan de situatie welke rol zij aannemen. Hieruit blijkt dat Over de Streep een reducerend effect heeft op antisociaal gedrag. Het reduceren van antisociaal gedrag hangt samen met het ervaren van walging en afkeer. Het zien van antisociaal gedrag bij een rolmodel werkt reducerend indien de kijker dit gedrag afwijst.

4.2.1 HOUDING VOOR HET FRAGMENT

De participanten motiveren hun houding ten opzichte van pesten veelal met persoonlijke ervaringen. “Pesten gun je niemand”. De participanten zeggen het volgende over pesten:

“Ja, pesten hoort gewoon niet. Buiten school niet, op school niet. En vooral het hoort gewoon niet.” *(groep 2 participant 1)*

“Ik weet hoe het is. Ik weet hoe het voelt. Ja, dat gun je echt niemand. Ik heb nu ook de laatste jaren echt een vriendengroep opgebouwd, dus ik ben eigenlijk van onderaan naar boven geklommen. In mijn klas ben ik nu één van de populairste geworden.” *(groep 5 participant 3)*

Pesters kennen volgens participanten niet de consequenties van hun gedrag. Vaak wordt pesten door de daders gezien als plagen, terwijl het voor het slachtoffer veel meer dan dat is, aldus de participanten. Ook wordt dit vaak als smoes gebruikt door de daders, stellen de participanten. Dit hangt samen met het externaliserend gedrag dat daders vaak vertonen. Ook bij dit onderdeel gebruiken de participanten persoonlijke ervaringen om hun mening te onderbouwen.

“Ja, maar ze hadden niet in de gaten dat het zo veel impact op hem had.” *(groep 2 participant 1)*

“In de eerste klas was er een meisje. Die zag er een beetje anders uit, ze was een beetje alternatief en onze hele klas was eigenlijk best wel gemeen tegen haar. Ik ook, ik was eigenlijk wel één van de ergste. En ja, maar dat had ik toen helemaal niet door, want ik dacht zij vindt dat toch niet erg. En ik weet niet, iedereen deed het dus ik dacht ik doe het ook wel, maar toen later, ik weet niet in de tweede of derde klas, toen dacht ik er aan. Eigenlijk pestte ik haar wel een beetje en dat vond ik wel heel stom. Ja, ik was ook wel gemeen tegen andere kinderen en daar probeer ik nu wel aardig tegen te doen. Dus vroeger was ik niet zo aardig tegen mensen. Ja, maar toen zag ik dat echt niet in. Ik dacht, ik weet niet, de hele klas deed het, dus ik dacht ja het is niet erg en ik dacht dat zij het ook niet erg vond. Maar, ze was zelfs naar mijn mentor toegegaan en toen zij ze ja zij pest mij. En toen zei ik nee, zij pest mij. Ik had smoesjes toen.” *(groep 2 participant 3)*

Ook bij dit onderdeel ontstonden er in de focusgroepen discussies over wat pesten nu precies is. De definitie van pesten is voor iedereen anders. Daarom is het moeilijk om vast te leggen om hoeveel slachtoffers het precies gaat. De participanten vinden het onderscheid tussen plagen en pesten lastig. Dit hangt ook samen met de rol die zij aannemen. Wel geven de participanten aan, dat indien het slachtoffer duidelijk aangeeft dat hij of zij het gedrag van de dader wel als pestgedrag ziet, dat dit dan serieus genomen moet worden:

“Er is ook een jongen in onze klas en die voelt zich soms gepest, maar hij is zeg maar, hij lijkt een beetje homo. Maar, dan vind ik wel weer dat hij zich aanstelt want je hoort van dit meisje veel ergere dingen en hij voelt zich dan gepest. Terwijl een jongen zei, hij stuurde een filmpje in de klassengroep en toen zei een andere jongen ...Dat is echt gay. En toen voelde hij zich meteen, toen dacht hij dat die andere jongen hem gay noemde en toen werd het helemaal ruzie in de klassengroep. Ik vind het ook wel zielig voor hem dat iedereen denkt dat hij homo is, maar er zijn ook wel veel ergere dingen dan. Want het is niet zo en dat weet hij ook wel dus dat vind ik dan wel weer een beetje aanstellerig. Maar, als hij zich zo voelt is het natuurlijk wel erg.” (groep 4 participant 1)

De participanten gebruiken, leeftijd, onwetendheid en desinteresse als verklaringen voor pestgedrag. Daders zouden te jong zijn om consequenties in te schatten, weten niet wat het pesten met een slachtoffers doet en zijn niet geïnteresseerd in de ‘echte’ gevoelens van het slachtoffer, aldus de participanten.

4.2.2 HOUDING NA HET FRAGMENT

De participanten zijn niet van houding veranderd na het zien van Over de Streep. Het merendeel staat nog steeds negatief ten opzichte van pesten. Wel geeft het merendeel aan dat hun houding ten opzichte van de slachtoffers is veranderd. Een verandering in de kennis leidt tot een verandering in het gedrag van de participanten. Zij kunnen nu meer begrip opbrengen voor slachtoffers, ook begrijpen zij beter hoe slachtoffers zich voelen. Dit hangt samen met het vergroten van de kennis over de consequenties van pesten. De participanten hebben dus iets geleerd. Mensen leren door rolmodellen (Piaget, 1971, Bandura, 1977, Donnerstein & Smith, 2001), in dit geval zijn dat dus de deelnemers aan Over de Streep. Een aantal van de participanten geeft aan dat zij door het vergroten van hun kennis over de consequenties voor slachtoffers, hun houding wel zouden aanpassen. Ook wordt er aangegeven dat ze na het zien van Over de Streep meer begrip hebben voor medescholier. Zoals eerder al is besproken, zien de participanten in dat er achter ieder individu een uniek verhaal schuilt. Over de Streep opent de ogen voor het leed en het verhaal van een ander.

“Ja, want je ziet ook wel dat gewoon een normaal iemand ook iets heel ergs meegemaakt kan hebben. Dat kan ook zo in jouw omgeving zijn.” *(groep 2 participant 2)*

Ook wordt er door de participanten gezegd dat, kennis over de ander ervoor kan zorgen dat pesten stopt. Of dat de dader daardoor in ieder geval meer rekening kan houden met de gevoelens van een slachtoffer:

“Mensen houden ook niet altijd rekening. Het kan ook zijn dat iemand wel weet dat er iets ergs is gebeurd en de ander niet en die ander die pest je dan met iets. Bijvoorbeeld dat je moeder overleden is door kanker en je goede vriendin weet het en dan pest iemand van buitenaf je met de ziekte kanker. En dan kan het voor jou heel veel betekenen en die ander die weet het niet. Ik denk dat als die ander daarachter komt dat haar moeder daardoor is overleden dat die wel heel veel spijt ervan heeft dat hij dat heeft gezegd.” *(groep 2 participant 2)*

De participanten geven aan dat hun houding is veranderd na Over de Streep, maar dat die verandering voor de deelnemers en het publiek niet blijvend hoeft te zijn. Deze participant is sceptisch over het effect van Over de Streep op pestgedrag:

“Elke keer als ik het zie, dan denk ik oh ja pesten is slecht. En dan op een gegeven moment kijk je het niet meer en dan vergeet je het wel. En dan kijk je het weer en dan denk je van oh ja het is slecht.” *(groep 2 participant 3)*

Daarnaast zijn de participanten van mening dat de toeschouwers niet altijd de rol van held hoeven aan te nemen. De participanten stellen dat de buitenstaanders ‘niet altijd alles hoeven op te lossen’. Wederom hangt dit af van de situatie en de definitie van pesten:

“Ja, soms wordt er wel een beetje geplaagd en dan kijk je wel toe. Dan denk je niet meteen dat is pesten, maar iemand wordt een beetje geduwd ofzo. Dan denk je niet meteen daar moet ik op afstappen, dat is pesten.” *(groep 2 participant 3)*

Ook geeft een aantal participanten aan dat hun houding ten opzichte van pesten buiten school niet veranderd is na het zien van Over de Streep. In het merendeel van de focusgroepen wordt gezegd dat school weinig doet aan pestgedrag. Maar, vooral buiten school zijn pesters ‘vrij en veilig’ en kunnen zij hun eigen gang gaan, aldus de

participanten. Het merendeel van de participanten is positief over het effect van Over de Streep en ziet het als een oplossing tegen pesten. Maar, de participanten zijn ook kritisch:

“Ik denk dat je het sowieso niet echt kan voorkomen, dat pesten. Het gebeurt toch wel. Ik denk niet dat je dat echt tegen kan gaan.” *(groep 5 participant 2)*

In twee focusgroepen heerst de mening dat niet iedereen eerlijk kan zijn in Over de Streep. De participanten in die groepen geven aan dat het programma pesten ook erger kan maken omdat de deelnemers zich zo kwetsbaar opstellen. Dat zou juist weer een aanleiding kunnen zijn voor daders om verder te gaan met pesten. Dit geeft aan dat de participanten kwetsbaarheid, eerlijkheid en openheid als een negatief iets beschouwen. Het is beter om niet al te eerlijk te zijn, anders kan dit tegen je gebruikt worden:

“Ja, ik weet ook niet want waarschijnlijk niet alle mensen, die durven ook echt over de streep als ze zijn gepest. Misschien durven ze er wel helemaal niet voor uit te komen, dus daarom weet ik ook niet of dat het echt helemaal helpt, want waarschijnlijk ook sommige mensen blijven staan, omdat ze bang zijn dat ze dan ook weer gepest worden, zo van aah jij gaat over de streep, van je laat het zien dus.” *(groep 5 participant 2)*

De houding van de participanten ten opzichte van pesten is enigszins veranderd. Echter, staan ze nog steeds negatief tegenover pesten en daders. Wel geven de participanten aan dat ze nu beter weten hoe slachtoffers zich voelen. Dit zorgt ervoor dat ze hun houding ten opzichte van slachtoffers wel veranderen. De participanten hebben nu meer begrip voor de slachtoffers omdat ze zich nu empathischer opstellen ten opzichte van de participanten. Houding gaat over hoe iemand tegen iets ‘aankijkt’, houding is direct verbonden met gedrag. Gedrag is de manier waarop iemand zijn of haar houding toepast en dus werkelijk ‘uitvoert’.

4.3 GEDRAG

In dit onderdeel wordt het gedrag van de participanten ten opzichte van pesten toegelicht aan de hand van de rol die zij voor zichzelf hebben gekozen voor en na het zien van Over de Streep. De participanten kregen de opdracht een rol voor zichzelf te kiezen. Dader, slachtoffer, toeschouwer of held. Het merendeel van de participanten koos zowel voor als na het fragment voor de rol toeschouwer. Ook moesten de

participanten onderbouwen waarom zij een bepaalde rol kozen. Het merendeel van de participanten geeft aan buiten school anders om te gaan met pesten dan op school. De participanten geven aan, dat dat komt omdat zij buiten de situatie niet kennen. Dit gegeven heeft invloed op de rol die zij kiezen en op hun gedrag. De rol van een kind in peestsituaties hangt volgens de theorie af van de sociale status van het kind. Sociale status zou een van de meest bepalende factoren zijn, echter geven de participanten aan dat het vooral gaat om de situatie. Het gaat volgens de participanten om wie de dader is, wie het slachtoffer is, wat de aanleiding is en wederom om de definitie van pesten. Juist op school is er sprake van grote verschillen in status. De sociale status van een kind bepaalt welke positie hij of zij in de 'minimaatschappij' op school, inneemt. Pesten zou vaak gaan om het verkrijgen en behouden van sociale status (Salmivalli & Peets, 2009). Daarom gebeurt, pesten vaak in hechte sociale groepen, zoals groepen op school. Het zijn situaties waarin dader en slachtoffer regelmatig met elkaar in aanraking komen. Sociale status bepaalt hoe iemand wordt gezien door andere individuen, zijn of haar 'imago' en bepaalt onder meer de sociale identiteit van een individu. Dit is van belang omdat de participanten, maar ook de deelnemers van Over de Streep zich in een leeftijdscategorie bevinden waarin zij volop in ontwikkeling zijn en een proces van socialisatie doormaken (Keltner, Anderson & Gruenfeld, 2003, Salmivalli & Peets, 2009). De participanten geven aan dat ze na het zien van Over de Streep wel een verandering in een gedrag ten opzichte van slachtoffers zien, zoals eerder ook is besproken bij het thema houding. Na Over de Streep oordelen ze minder snel over hun medescholier. Regelmatig kijken zou dit effect volgens de participanten alleen maar versterken:

“Ja, je gaat niet meer zo snel oordelen.” *(groep 2 participant 4)*

“Ik denk niet hoe vaker je kijkt, hoe mee begrip je ervoor gaat tonen. Maar, als je één of twee keer kijkt dan zie je wel wat mensen denken en ja.” *(groep 2 participant 3)*

4.3.1 ROL VOOR FRAGMENT

De meeste participanten kiezen voor het fragment voor de rol toeschouwer, vaak ook in combinatie met de rol held. Toeschouwers kunnen omschreven worden als niet-betrokken, echter zijn de toeschouwers vaak wel getuige van het pestgedrag. Toeschouwers kiezen er vaak bewust voor zich niet in een ruzie of pesterij te mengen, aldus de participanten. Toeschouwers worden vaak gezien als het 'meest sociaal

geaccepteerd'. Daarom hebben toeschouwers een grote invloed op de sfeer. De participanten geven aan dat zij beseffen dat toeschouwers de macht hebben om pesten te voorkomen of in ieder geval tegen te gaan (Salmivalli & Peets, 2009). Echter, is het wel de vraag of zij deze macht ook echt gebruiken. Het merendeel van de meisjes geeft aan dat de keuze van hun rol afhangt van de situatie. Een enkeling geeft aan held te zijn, waar het merendeel juist zegt toeschouwer te zijn. Het ligt er aan wie er gepest wordt, wie er pest en wat de omgeving is, zoals op school of juist daarbuiten:

“Op school helemaal niet, maar op straat als ik dat zie en ze zijn met een groep en ik ben alleen. Dan zou ik denken van, dat wil ik niet achter me aan hebben. Dat heeft iedereen denk ik.” *(groep 6 participant 3)*

“Ligt er aan, op straat als iemand iets lelijks zegt tegen een ander, dan ga ik er niet iets van zeggen. Dan denk ik van, nou ze hebben ruzie over iets waar ik me niet meer moet bemoeien. En als het vechten wordt, dan haal ik er wel hulp bij, ik ben ook wel bang om in elkaar geslagen te worden.” *(groep 5 participant 1)*

“Ja, buiten school, die mensen ken je niet. Dus je weet nooit of het een meningsverschil is of toch pesten. En als het op een gevecht uitkomt, ja dan ga ik er toch ook liever niet tussen staan. Dan haal ik er liever ook hulp bij of wat dan ook. Dat ga je toch niet in je eentje redden.” *(groep 5 participant 3)*

De participanten geven aan dat ze weten dat zij de macht hebben om er iets aan te doen, echter doen ze niet altijd iets met deze macht. In de theorie wordt besproken dat juist toeschouwers de ‘macht’ hebben om pestgedrag te voorkomen. De houding en het gedrag van de toeschouwers hebben te maken met sociale status:

“Ook een beetje bij diegene die ik niet ken zou ik een beetje een toeschouwer zijn. Maar, die ik wel ken zou ik wel een held zijn denk ik. Want eerst durfde ik ook niet echt voor mezelf op te komen, maar nu ik op de middelbare zit en in zo'n situatie zit ga ik er juist wel tegenin.” *(groep 6 participant 2)*

“Nou, meisjes sowieso wel denk ik. Maar, het ligt er ook aan hoe oud ze zijn. Als ze 16 zijn dan zou ik het ook niet zo snel doen, want dan luisteren ze ook niet naar je. Maar, wel als ze van mij leeftijd zijn. Jongens ook niet, wel als ze van mijn leeftijd zijn maar niet ouder.” *(groep 4 participant 1)*

“Ja, want dat zijn weer die jongens die eigenlijk wel naar je luisteren en die kan je wel wat zeggen omdat ze weten jij bent ouder, je bent hoger. Ja, niet zo bedoeld. Maar, je kan er wat van zeggen. Stel je voor je zit in de eerste en je ziet iemand van de vijfde iemand pesten, dan ga je niet zo snel van hé, doe eens normaal. Dat is echt heel anders.” *(groep 2 participant 4)*

“Ja, niet zo, ik ben nu echt best wel heel erg gebekt en dat had ik toen ook wel een beetje, maar niet dat ik zo. Dat meisje dat pestte, dat was echt van de populaire rang, dat was echt boven, en ik ben altijd midden of onderaan geweest. Dus dat was gewoon, ik wist gewoon dat als ik dat zou doen, dan krijg je iedereen over je heen en daar was ik bang voor.” *(groep 3 participant 1)*

De keuze voor een bepaalde rol heeft volgens de participanten niet alleen te maken met sociale status, maar ook met angst. Het merendeel van de participanten geeft aan dat zij de rol van toeschouwer aannemen omdat ze bang zijn zelf het slachtoffer te worden. Het ligt er wederom aan wat de situatie precies is, aldus de participanten:

“Ik denk toeschouwer, ja eigenlijk hangt het er wel een beetje vanaf. Als ik zie dat een vriendin gepest wordt, wat niet zo is, maar als het zo zou zijn dan zou ik er wel wat van zeggen. Eigenlijk hangt het gewoon van de situatie af. Ik zie niet zo heel veel mensen die gepest worden, maar ik denk dat als ik mensen zie die ik echt totaal niet ken dan denk ik van nee laat maar. Nou, ik ken al die mensen niet, ik weet dan ook niet of ze zitten te wachten op iemand anders die ze niet kennen, die zich ermee gaat bemoeien. Nou, misschien zou ik zelf ook gewoon niet durven bij bepaalde mensen.” *(groep 6 participant 1)*

“Nou, ik zou denk ik wel de toeschouwer zijn want ik zou er wel wat aan willen doen, maar ik denk dat ik zelf ook zou denken van als ik er nu wat van zeg, dan worden hun ook boos op mij. Dat is eigenlijk best wel lullig, maar ik denk toch wel dat de meeste mensen dat ook wel zouden doen, er niks van durven te zeggen.” *(groep 4 participant 3)*

“Nou, ik denk gewoon omdat je dan bang bent. Je wilt er niet betrokken bij raken en je denkt van nou dat is hun probleem. Ze moeten maar voor zichzelf opkomen. Ja, eigenlijk is dat best wel erg, want eigenlijk moet je er gewoon wat van zeggen.

Maar, ik weet niet of ik dat zou durven op zo'n moment als ik dat zien." (groep 4 participant 3)

Naast sociale status en angst worden ook persoonlijke ervaringen genoemd als verantwoording van de rol die zij aannemen. De volgende participant vertelt dat zij eerst altijd toeschouwer was en nu held is door haar eigen ervaring als slachtoffer. Dit hangt samen met de uitkomst dat daders sneller zouden stoppen als ze de echte gevoelens van slachtoffers zouden kennen:

"Ik ben eigenlijk heel lang een toeschouwer geweest. Ben eigenlijk zelf ook heel lang, soort van toen ik buitengesloten werd. Toch bang om zelf weer gepest te worden. Doordat ik vaak zo ben buitengesloten heb ik in de loop van de jaren wel een grote mond gekregen. Dus nu bijt ik wel van me af, dus nu zou ik wel zeggen ja ik ben een held. Omdat ik het zelf ook meegemaakt." (groep 4 participant 3)

4.3.2 ROL NA FRAGMENT

Het merendeel van de participanten geeft aan haar rol te veranderen omdat ze nu meer kennis heeft over de gevoelens van het slachtoffer. Er zijn ook participanten die nog steeds toeschouwer zouden zijn. Een enkele participant geeft aan daardoor wraakgevoelens te hebben tegenover de dader:

"Ik zou meer wraakgevoelens hebben voor diegene pest. Niet dat ik zelf zou gaan pesten, maar ik zou wel hem ook proberen te laten voelen hoe het is." (groep 5 participant 3)

Een andere participant geeft juist aan haar rol van toeschouwer niet te veranderen vanwege angst, tenzij het een bekende is:

"Ik zou denk ik nog steeds gewoon een toeschouwer zijn want ik zou er zelf niet graag in betrokken willen worden. Maar ik zou wel inderdaad als het een vriendin was of als het iemand die ik goed ken is, dat ik dan wel eerder een held zou zijn." (groep 3 participant. 4)

Een deel van de participanten zegt haar gedrag na het zien van Over de Streep niet aan

te passen, een ander deel geeft aan sneller de rol van held op zich te nemen. Sommige participanten denken dat Over de Streep hier invloed op kan hebben

“Mensen die het kunnen zien die zouden meer van getuige naar held kunnen gaan.” *(groep 2 participant 2)*

Maar, de intentie tot vertonen van ander gedrag ligt nog steeds aan de situatie, wie is slachtoffer, wie is dader, wat is de reden etc.

“Ja, soms is het ook gewoon moeilijk want je hebt ook gewoon vrienden die met je ouwehoeren en die bedoelen het dan niet lullig. Ja, dan zou ik er niet gauw op af gaan stappen want je moet echt denk ik weten hoe een ander in elkaar zit en misschien aan het gezicht kunnen zich of het diegene raakt. En als je dat ziet dat je dan denkt van ja, ik stap er op af.” *(groep 2 participant 1)*

4.3.3 INTENTIE TOT VERANDEREN GEDRAG

Omdat dit een onderzoek naar gedrag op korte termijn betreft, is het lastig om uitspraken te doen over veranderingen in het gedrag. Daarom is er gekozen voor een meting van de intentie tot het vertonen van ander gedrag. De participanten is gevraagd of zij na het zien van Over de Streep hun rol (dader, toeschouwer of held) zouden aanpassen. Het merendeel van de participanten gaf aan dat zij hun rol zouden veranderen door de kennis die zij op hebben gedaan. De participanten zeiden hier het volgende over:

“Ik denk wel dat, als je meer weet van de pijn van die anderen dat je dan sneller er iets aan zou doen.” *(groep 3 participant 4)*

“Ja, ik vond het vooral heel heftig om te zien. Het had ook wel echt impact zo van hè, dit gebeurt gewoon dagelijks. Ook gewoon bij ons op school. Toen had ik wel zoiets, ja ook het feit dat als je pesten ziet, je kan het wel proberen aan te pakken.” *(groep 3 participant 1)*

“Nou, misschien nu wel eerder. Ik zou denk ik wel eerder nu een held zijn en sowieso inderdaad als het echt een vriendin is dan zou ik er sowieso wel wat van zeggen, want ik neem het wel op voor hun dat weet ik wel zeker. Maar, ik denk

wel dat ik er nu eerder wat van zou zeggen want het doet zo'n iemand wel echt heel erg veel pijn en dat is echt sneu." (groep 4 participant 3)

Vooraf de vergroting van empathische gevoelens ten opzichte van het slachtoffer (kennis) zorgt ervoor dat participanten de intentie hebben om hun gedrag aan te passen. Over het algemeen kiezen de participanten voor de rol van toeschouwer. Het merendeel van de participanten stelt dat het aan de situatie ligt of ze de rol van held aannemen. Omgevingsfactoren hebben dus invloed op het gedrag dat de participanten vertonen. Ook al is hun houding ten opzichte van pesten negatief (afkeer, walging en dergelijke), de participanten geven toe dat hun rol afhangt van de situatie en de persoon die de dader of het slachtoffer is.

4.4 INVLOED MEDIA

Een deel van de participanten noemt stereotypering en beeldvorming als veroorzakers van pestgedrag en een negatieve sfeer in de maatschappij. De participanten zeggen hier het volgende over:

"Ik denk dat een bepaalde groep, als je ziet in het nieuws dat een bepaalde groep weer eens iets heeft gedaan, zoals met allochtonen dat die vooral heel centraal worden gezet bij het stelen van dingen ofzo. Dat jij dan allochtonen gaat pesten daardoor. Dat kan je ook met films hebben. Ik denk dat als iemand dat ziet, dat bepaalde mensen wel worden geprikkeld zo van, hé dat is een allochtoon en die stelen altijd." (groep 3 participant 1)

De participanten geven aan dat de aandacht voor pesten in media positief is voor slachtoffers:

"Ik vind het aan de ene kant wel gewoon goed dat met de media. Want iedereen kan zo wel goed zien wat er gebeurt. Dat ze misschien ook gaan stoppen. Bij dat ene jongetje, dat toen ook gepest werd, heel Nederland ging achter 'm staan. Is ook goed voor dat jongetje zelf. Hij krijgt nu steun van Nederland, dus niet iedereen pest 'm. Er zijn ook andere mensen die hem steunen en lief voor hem zijn." (groep 5 participant 2)

"Het loopt nu al uit de hand. Je ziet nu al dat het uit de hand loopt. En als ze nu niks doen, misschien gaan mensen elkaar dan zelfs vermoorden. Je weet maar

nooit dus. Als ze nu al met in elkaar slaan bezig zijn. Dan zou het me niks verbazen als ze elkaar gaan doodsteken.” (groep 5 participant 4)

“Als je er helemaal geen aandacht aan besteedt dan houdt het helemaal nooit op. En nu is er nog eens kans.” (groep 6 participant 2)

Die media-aandacht is volgens de participanten goed voor de slachtoffers, maar niet voor daders:

“Ik denk dat het wel goed is en dat het mensen wel helpt, maar de pesters niet, de pesters hebben nog steeds hun probleem thuis of met henzelf en die gaan dan echt niet denken van oh pesten is slecht dus ik doe het niet. Want zij hebben nog steeds problemen en daar willen ze vanaf komen en daarom pesten ze nog steeds. Dus ik denk dat het niet helpt, het schudt de wereld wakker, maar je helpt het probleem de wereld niet uit.” (groep 3 participant 4)

“Maar wel meer voor de mensen die meelopen met een groepje, die meedoen aan zo'n programma. Die mensen stoppen dan eerder, dan de mensen die echt pesten.” (groep 2 participant 2)

De aandacht zou sneller positief zijn voor deelnemers van een dergelijk televisieprogramma, aldus de participanten:

“Ja, ik denk dat als je er zelf aan meedoet dat je dan ziet wat je iemand aan kan doen en dat je dan eerder stopt met pesten dan dat je op tv ernaar kijkt want dan kan je het gewoon afzetten en denken van ja, het maakt me niks uit.” (groep 2 participant 1)

De invloed van media-aandacht hangt volgens de participanten af van het type pester. Dit hangt samen met het kwetsbaar opstellen, waarvan enkele participanten denken dat dit niet positief uitpakt voor slachtoffers.

“Soms is het ook niet goed. Want dan zien ze dat en dan denken ze van ja, wat grappig dat hij zo zielig doet. Dan gaan ze hem weer pesten.” (groep 1 participant 1)

De participanten zijn van mening dat daders die meedoen aan Over de Streep kunnen veranderen, maar dat deze verandering niet op korte termijn plaatsvindt. De daders

zouden meer tijd nodig hebben om ander gedrag aan te leren, echter is er wel potentie volgens de participanten:

“Langzamerhand wel, ik bedoel ze kunnen wel veranderen denk ik.” *(groep 2 participant 3)*

Het ligt volgens de participanten aan het type pesters of hij of zij stopt met pesten na Over de Streep of na het zien van Over de Streep. Pesters met veel zelfvertrouwen stoppen niet zo snel. Pesters die onzeker zijn en zelf zijn gepest stoppen wel, aldus de participanten:

“Ik denk iemand die heel veel zelfvertrouwen heeft en die niet veel om anderen geeft. Ja, die zou denk ik niet zo snel stoppen. Maar, iemand die eigenlijk zelf een beetje onzeker is en die zelf vroeger werd gepest die zou denk ik wel stoppen.” *(groep 2 participant 3)*

“Ik denk niet dat diegene dan gaat pesten omdat hij dan wel denkt van o diegene heeft het er wel zwaar mee. Als je het programma kijkt en je bent zelf een pester dan ga je denk ik ook wel meer nadenken van misschien moet ik er maar mee stoppen want het doet diegene ook wel veel pijn.” *(groep 4 participant 3)*

Enkele participanten zijn juist negatief over media-aandacht voor pesten. Volgens hen helpt pesten in de media brengen niet. Slachtoffers kunnen er volgens deze participanten beter zelf iets aan doen of samen met hun ouders:

“Ik denk dat als je pesten in de media brengt, dat het niet veel helpt. Want bijvoorbeeld die programma’s met Johnny de Mol dan wordt er iemand geholpen. Dan gaat hij proberen te helpen, maar eigenlijk is het nog zieliger voor dat kind, want hij kan het niet zelf. Hij heeft er iemand bij nodig en daarna wordt hij waarschijnlijk toch nog wel gepest want hij heeft ze verraden ofzo, ja ik weet het niet. Ik denk dat je toch wel een beetje, jezelf, pesten is toch wel heel erg natuurlijk, maar ik denk dat jij en je ouders de enigen zijn die er wat tegen kunnen doen. Denk ik.” *(groep 5 participant 1)*

Een deel van de participanten geeft aan dat er juist minder aandacht in de media moet zijn en meer op persoonlijk vlak. De aandacht in de media is volgens hun juist negatief voor het slachtoffer. De participanten zeggen hier het volgende over:

“Ja, want ook opeens iedereen weet dat jij gepest wordt in heel Nederland. Dan kan je op de volgende school ook weer een slachtoffer zijn, zo van ja jij bent degene die toen ook al gepest werd.” *(groep 5 participant 1)*

“Ja, ik ben het op zich daar wel mee eens. Het is natuurlijk verstandig om eerst naar een vertrouwenspersoon te gaan of familie, dat je het gewoon zo eerst oplost. Ja, als je meteen de media er bij gaat halen dan kan het misschien ook weer verder gaan op internet. Toch een soort van aandacht zoeken omdat je dan de media hebt ingeschakeld. Dat het juist weer uitbreidt.” *(groep 5 participant 3)*

4.5 OVER DE STREEP EN CHALLENGE DAY

4.5.1 WEERGAVE

De participanten is gevraagd in hoeverre zij Over de Streep realistisch/herkenbaar vonden. De mate van herkenning speelt een grote rol bij sociaal leren. Wil een individu iets leren van een rolmodel, dan dient hij of zij zich te kunnen identificeren met het rolmodel. Op die manier is het makkelijker voor iemand om het geleerde in de praktijk te brengen en dit toe te passen op zijn of haar eigen leven. In dit onderzoek zijn de rolmodellen de deelnemers van Over de Streep, in het bijzonder het meisje Shirley waar het fragment over gaat. Een deel van de participanten geeft aan dat zij Over de Streep wel realistisch vinden, maar niet per definitie herkenbaar. De participanten zeggen hier het volgende over:

“Nou, sommige dingen denk je echt wel, of dingen die je voorbij ziet komen, bijvoorbeeld bij dat over de streep dat je dan denk ja zulke dingen als ik daar zou staan dan zou ik nu ook over de streep gaan. Dat het ook gewoon dingen zijn die in jouw dagelijkse leven voorkomen.” *(groep 3 participant 2)*

“Nee. Ik denk altijd dat er op mijn school helemaal niet gepest wordt. Want verder zitten er bij mij ook best wel veel uitbundige figuren, die zie je echt bij mij op school. Iedereen durft zichzelf wel te laten zien. Je ziet wel kinderen die alleen lopen, maar die zie ik nooit gepest worden. Nooit dat er lullig tegen ze gedaan wordt of dingen afgepakt of op die manier dus. Ik denk dat er bij mij op school een hele veilige omgeving is.” *(groep 6 participant 3)*

Een ander onderwerp dat in de gesprekken aan bod kwam was de mate van emotie. Een deel van de participanten is van mening dat het toevoegen van emotie het verhaal realistischer maakt. Een ander deel is juist van mening dat alleen de allerergste en meest dramatische verhalen worden verteld in dergelijke televisieprogramma's. De participanten zeggen hier het volgende over:

“Ja, ik vond het wel geloofwaardig. Want ze zat er wel echt mee, dat zag je en ja het was wel gewoon een zielig verhaal.” *(groep 4 participant 4)*

“Op zich vond ik het wel geloofwaardig ja. Omdat er best wel wat emotie bij kwam kijken.” *(groep 5 participant 3)*

Ook geeft een deel van de participanten aan dat het uitkiezen van de meest dramatische verhalen het televisieprogramma weer minder realistisch maakt:

“Ik denk dat ze het aan alle twee de kanten aandikken. Dat ze de kant van de pesters overdreven laten zien en de kant van de gepeste.” *(groep 6 participant 3)*

“Eigenlijk kiezen ze inderdaad wel de meest erge uit. Soms vind ik het dan wel overdreven.” *(groep 6 participant 2)*

“Ik denk ook dat met zo'n programma dat de beste verhalen, om het zo maar te zeggen, dat die worden uitgekozen.” *(groep 6 participant 1)*

“Ze zei dat ze de laatste drie maanden van groep 8 niet naar school was geweest en toen vroeg hij wat er dan was en toen zei ze van dat ze dik werd genoemd of brilsmurf en dat vond ik niet echt een heel sterk argument. Het is natuurlijk niet leuk en ik snap ook wel dat ze dat als pesten ervaart, maar dan noemt ze precies die dingen op waarvan ik denk daar zou ik niet drie maanden voor thuis zitten. Dus ja, de ene kant snap ik haar wel, dat ze het niet lukt vindt. Maar, wel een beetje overdreven dat ze daar voor thuis blijft. Ja, als ze nou had gezegd, ja ze pakken altijd mijn spullen af of als ik naar huis ga dat ik dan word achtervolgd, dan zou ik het snappen dat ze niet meer durft. Maar, dit dacht ik van, ze was ook al zelf heel onzeker en kan nooit zichzelf zijn....” *(groep 6 participant 3)*

4.5.2 EFFECT

De participanten is ook gevraagd of zij denken dat het effect van Over de Streep blijft bestaan. De participanten vinden Over de Streep over het algemeen een goede oplossing voor pesten, maar het grootste deel van de participanten is van mening dat het effect dat is gecreëerd niet blijft bestaan. Zij zeggen hier het volgende over:

“Ik denk het ook niet nee. Want je doet het wel op zo’n dag omdat je het zielig vindt en omdat je natuurlijk respect wil tonen en diegene natuurlijk het gevoel wil geven ook dat hij veilig is. Maar, ik denk niet, dat dat blijft want zo’n iemand die kan je ook na een paar dagen gewoon niet meer zien staan. Gewoon, misschien wel hoi nog zeggen, maar niet meer echt heel close zijn. Dus ik denk het ook niet, misschien. Een beetje, maar niet super erg denk ik.” *(groep 4 participant 3)*

“Ja, het kan verschillend uitpakken, de een denkt misschien wel, je bent echt zielig, wat er allemaal gebeurd is, en dan gewoon medeleven en dan doen ze niks meer. Het kan ook zo van haha, je bent echt zwak, zielig dat je over de streep gaat en dat het erger wordt.” *(groep 5 participant 2)*

“Nou, ik denk het niet. Ik denk dat de eerste, twee, drie maanden wel goed gaat, maar dat het daarna toch weer in het oude patroon terugvalt.” *(groep 5 participant 3)*

“Ik denk dat het er ook wel aan ligt hoe je, je zelf opstelt en hoe de rest van de klas er op reageert, of de groep. Als de klas weer verder gaat met pesten en jij kan er echt niet tegen, dan gaat het natuurlijk slechter, maar als je zelf, zelfverzekerder bent of je verhaal kwijt kon. En dat je weet dat andere mensen het weten, dan kan het wel beter....gaan.” *(groep 5 participant 1)*

Het merendeel van de participanten is van mening dat Over de Streep vooral positief uitpakt voor slachtoffers en voor de sfeer in de klas. De participanten gaan hier vooral in op het effect voor deelnemers aan over de streep. Hier gaat het dus niet om het effect op kijkers. De participanten stellen onder andere dat school veiliger wordt, dat deelnemers elkaar beter leren kennen en dat vooral slachtoffers er sterker van worden. De participanten zeggen hier het volgende over:

“Nou, ik denk dat het voor jezelf wel goed is als je, je verhaal vertelt. Ik denk dat je er zelf onbewust wel sterker van wordt, omdat je, je durft het al. En dat is al een grote stap. En als mensen dan toch nog doorgaan, dan is dat niet jouw schuld, maar dat is iets, dat is hun probleem. Dus ik denk dat je daar, zelf dan wel beter uitkomt, dat je dan gewoon door kan gaan en het achter je kan laten.” *(groep5 participant 1)*

De participanten zijn echter wel kritisch over het effect op lange termijn. Indien Challenge Day als oplossing wordt gebruikt tegen pesten dan is inzet op lange termijn volgens de participanten ook belangrijk. Zij zeggen hier het volgende over:

“Je kan het op één plaats wel oplossen, maar als het natuurlijk thuis gebeurt dan kan je er moeilijk iets aan veranderen. Net als met cyberpesten, daar kan je ook moeilijk iets aan veranderen want je weet toch niet wie de dader is, dus je kan het wel op één locatie oplossen, maar je weet niet hoe het verder allemaal is, wat er verder nog allemaal gebeurt.” *(groep 5 participant 3)*

“Ja, dus je bent er vanaf. Je bent heel anders in de brugklas dan in je vierde, vijfde of zesde jaar. Dus er zou eigenlijk elke drie jaar, of elke twee jaar zo’n Challenge Day moeten komen. Er komen zo veel nieuwe leerlingen bij, terwijl er zo veel weer vanaf gaan.” *(groep 6 participant 3)*

“Ja, dat het effect...dat één keer zoiets dat zal voor dat jaar of voor die twee jaar wel blijven. Omdat brugklassen, ja sommige hebben inderdaad een rotte basisschooltijd gehad. Misschien moeten ze het ook op basisscholen doen. Maar, dat kan je kleine kinderen eigenlijk niet echt, van ze vragen om zo iets te doen.” *(groep 6 participant 3)*

De inzet op lange termijn is nodig op het effect blijvend te maken volgens de participanten:

“Ik denk dat het instort. Maar, misschien wel met die ergere pesters. Dat meisje die een mes op haar keel had, dat verhaal blijft je altijd bij. Ik denk eigenlijk dat het ook op een negatieve manier kan uitpakken, dat het effect kan keren.” *(groep 3 participant 4)*

4.5.3 CHALLENGE DAY

Ook is de participanten gevraagd naar hun mening over het concept Challenge Day. Het merendeel van de participanten is hier enthousiast over. Echter, heerst wel de mening dat iemand iets ergs moet hebben meegemaakt wil hij of zij mee 'mogen' doen aan Over de Streep. Dat is een reden voor de participanten om zelf niet mee te doen. Het merendeel van de participanten stelt dat zij geen reden heeft om deel te nemen, maar dat zij dit wel zouden doen uit respect voor medeleerlingen die wel een 'legitieme' reden hebben. De participanten zeggen hier het volgende over:

"Ik zou er ook niet aan meedoen om aan mensen te laten zien, van goh wat heb ik een zielig leven gehad. Ik zou gewoon willen meedoen om het feit dat je als groep gewoon een betere band creëert, meer respect voor elkaar dan dat je van te voren had, daarom zou ik meedoen." *(groep 3 participant 1)*

"Nou, ik had sowieso opgeschreven dat ik het knap vond dat ze zegt wat ze zelf verkeerd doet. Ja, ik vond ook dat ze elkaar steunden. Dat vond ik ook wel heel knap. Ja, ik vond het ook knap dat ze er gewoon met zijn allen over durfden te praten en dat ze gewoon, ik denk dat je daar wel heel veel mee oplost als je gepest wordt." *(groep 4 participant 1)*

"Ik vond het heel goed dat ze er zoveel aandacht aan besteden, om het zo'n hele dag te doen. Ik vind het knap dat de mensen er gewoon over durven te praten en ik vond het best wel emotioneel. Want ik vond het best wel zielig voor al die mensen en het is op zich wel goed dat het een beetje beter is, want zo kan je wel zien dat het een beetje heeft geholpen. Doordat school wel ook gewoon weet wat er in het hoofd van dat meisje omging. Dat vond ik wel goed." *(groep 4 participant 3)*

"Ik vind het heel erg goed en ik vind het goed dat er zoveel aandacht aan wordt besteed en dat de kinderen gewoon hun verhaal kunnen vertellen en dat er naar geluisterd wordt. Dat de mensen die bijvoorbeeld echt gewoon, waar niks mee aan de hand is, dat die ook kunnen zien wat er aan de hand is met andere mensen ja, dat vind ik wel goed ja." *(groep 4 participant 3)*

“Ja, mij viel het wel heel erg op dat ze elkaar, dat ze elkaar echt gingen steunen. Armen om elkaar heen slaan, dat vond ik wel echt heel lief.” *(groep 4 participant 2)*

“Ik vind het wel een goed programma omdat het een manier is om eerlijk tegen elkaar te zijn, tegen je medeleerlingen. Ja, dat je vooroordelen niet altijd waar hoeven te zijn. Dat iedereen wel iets heeft meegemaakt dat ze niet altijd durven te vertellen en dat iedereen dat heeft. Dat je niet het idee hebt dat je de enige bent als je iets hebt meegemaakt of ergens mee zit. Dat je elkaar op die manier ziet, dat je niet alleen bent en elkaar kan steunen.” *(groep 6 participant 3)*

4.6 MEDIAWIJSHEID

Mediawijsheid, kennis verkregen vanuit media, wordt overgebracht door gecultiveerde mediabeelden. Cultivatie houdt in dat hoe vaker beelden worden vertoond hoe sneller mensen geneigd zijn die beelden als waarheid te zien. Alle kennis van de participanten, over pesten, daders en slachtoffers komt voort uit de media en hun omgeving. Vooral het beeld dat zij uit de media overnemen is een gecultiveerd beeld. De participanten zeggen dingen als: dat is een typische pester of dat is een typisch slachtoffer en dergelijke. De participanten zeggen hier het volgende over:

“Misschien is het heel erg dat ik het zeg, maar eigenlijk vond ik haar wel een beetje typisch dat ze gepest werd.” *(groep 6 participant 1)*

“Ik denk omdat ze er een beetje onverzorgd uit zag...” *(groep 6 participant 3)*

“Ja en ze zag er ook best wel onzeker al uit. Niet echt een hele open en vrolijke houding zou ik maar zeggen, maar best wel stil en onzeker.” *(groep 6 participant 2)*

Deze ‘typische’ beelden komen voort uit media. Mediawijsheid kan worden gezien als de kennis die een individu nodig heeft of een set competenties die een individu moet bezitten om op een actieve en bewuste manier te kunnen functioneren in de huidige samenleving. In mijn onderzoek gebruik ik de term mediawijsheid om kennis aan te duiden die is verkregen door media. Dit hangt samen met gecultiveerde beelden, die mensen uiteindelijk als waarheid aannemen.

4.7 LEEFTIJD

Ten slotte het thema leeftijd. Leeftijd is één van de factoren van het differentieel ontvankelijkheidsmodel van Valkenburg en Peter(2013a). Met dit model kan het mediagebruik van kinderen verklaard worden door drie factoren, namelijk dispositie (persoonskenmerken), leeftijd en sociale omgeving. Naast het mediagebruik verklaren deze factoren ook de ontvankelijkheid van een kijker en de effecten van media op zijn of haar kennis, opvattingen, attitudes en gedrag, de pijlers die centraal staan in dit onderzoek.

Een opvallende uitkomst van dit onderzoek is het verschil tussen de twee leeftijdscategorieën (groep 1: 12 tot en met 14 jaar en groep 2: 15 en 16 jaar). Groep 1 had duidelijk meer moeite met het opbrengen van begrip voor het slachtoffer. De participanten in deze leeftijdscategorie zoeken de oorzaak van pesten sneller bij het slachtoffer, terwijl groep 2 de oorzaak zoekt bij de dader of het pesten wijt aan omgevingsfactoren. Onderstaande citaten zijn uitspraken van meisjes uit leeftijdscategorie 1:

„Dan moet je, je misschien anders gedragen en meer naar jezelf kijken.” (groep 1, participant 5)

„Als ze zich als een slet ofzo gedraagt.” (groep 1 participant 2)

„Als je stinkt dan word je vanzelf wel gepest.” (groep 1 participant 1)

De participanten in groep 1 waren ten opzichte van de slachtoffers minder begripvol en empathisch. Terwijl de participanten in groep 2, veel empathie konden opbrengen voor het slachtoffer. Dit was onder andere te merken aan de meningen over slachtoffers. Waar in groep 1 naar het slachtoffer wordt gekeken als een typisch slachtoffer, ziet groep 2 dat minder. De participanten van 15 en 16 jaar veroordeelden pesten vaker en stelden ook vaker dan leeftijdsgroep 1, dat pesten zinloos is, ongeacht wie het slachtoffer is. Hieraan is duidelijk te merken dat er een verschil in ontwikkeling is tussen leeftijdsgroep 1 en leeftijdsgroep 2. Participanten van 15 jaar en ouder zoeken de oorzaak van pesten meer bij de dader en bij omgevingsfactoren. De participanten noemen onder andere het inkomen van ouders, uiterlijk van ouders, vrienden en vriendinnen, gedragsproblemen van daders en onwetendheid als factoren van

pestgedrag. Onderstaande citaten zijn uitspraken van participanten uit leeftijdscategorie 2:

“Het kan ook nog zijn als je ouders arm zijn. Dat je niet echt geld hebt voor kleding of leuke dingen, dat je niet mee mag op schoolreisjes. Dat kan ook wel. Want dan gaan mensen vragen, waarom kan je niet mee. En soms zeggen ze wel, ja mijn ouders hebben gewoon geen geld. Je kunt dan gewoon uitgelachen worden.” *(Groep 2 participant 2)*

“Ik vond het eigenlijk wel heel zielig voor haar, want er is eigenlijk helemaal niks mis met haar. Het is gewoon een leuk meisje en dat ze voor brillensmurf of weet ik veel word uitgescholden is best wel raar. Want echt heel veel mensen hebben een bril en ze was niet echt per se dik, maar ze was gewoon wat steviger en ik vind het wel zielig dat mensen haar dan dik varken noemen. Want er zijn veel dikkere mensen als haar of als zij. Dus dat vind ik wel zielig.” *(groep 4 participant 3)*

Participanten uit leeftijdscategorie 2 zochten wel de oplossing voor pesten bij de slachtoffers. In het volgende citaat stelt een meisje van 15 dat slachtoffers wel invloed hebben op het oplossen van pestgedrag. Slachtoffers moeten voor zichzelf opkomen, willen ze het pesten stoppen:

“Ik denk ook wel dat het slachtoffer voor zichzelf moet opkomen en als die dat niet doet dan vinden ze hem, dat klinkt raar, een makkelijke prooi. En ja, als hij niet voor zichzelf durft op te komen dan gaan ze ook door en dan kan eigenlijk niemand er iets aan doen.” *(groep 4 participant 1)*

Deze resultaten hebben te maken met de ontwikkelingsfase waar de participanten zich in bevinden. De oudere meisjes (15 en 16 jaar) hebben duidelijk een ander beeld van daders en slachtoffers dan de jongere meisjes (12, 13 en 14 jaar). De oudere groep kan meer begrip opbrengen en toont meer empathische gevoelens.

5. CONCLUSIE EN DISCUSSIE

5.1 CONCLUSIE

Dit onderzoek richt zich op de kennis, de houding en het gedrag van vrouwelijke middelbare scholieren tussen de 12 en 16 jaar oud, ten opzichte van pesten, voor en na het zien van het televisieprogramma Over de Streep. Het gaat hier om de vraag of de participanten iets hebben geleerd van het televisieprogramma. In hoofdstuk 2 zijn twee leertheorieën besproken. De sociale leertheorie en de cultivatietheorie. Beide theorieën gaan er vanuit dat verschillende factoren van invloed zijn op wat kinderen leren en dat kinderen ook op verschillende manieren leren.

Vanuit de sociale leertheorie wordt leren gezien als iets dat gebeurt in interactie met de omgeving en door de observatie van rolmodellen. De participanten in dit onderzoek zijn in aanraking gebracht met rolmodellen op televisie. Daarover gingen zij vervolgens met elkaar en de onderzoeker in gesprek. Uit mijn onderzoek blijkt dat de participanten geneigd zijn om sociaalwenselijk gedrag te vertonen, na het zien van Over de Streep, dus door het observeren van rolmodellen. Dit komt overeen met de sociale leertheorie waarin wordt gesteld dat kinderen leren door observatie van rolmodellen. Ook de interactie met de omgeving, dus met de andere participanten, heeft tot een vergroting van hun kennis geleid. Verschillende participanten gaven aan hun houding ten opzichte van pesten te willen aanpassen. Omdat het in dit onderzoek maar om één fragment gaat, kan er niets gezegd worden over de effecten op langetermijn.

In de cultivatietheorie wordt het herhaaldelijk vertonen van bepaalde mediabeelden gezien als oorzaak van verandering in het wereldbeeld van kinderen. Het gaat in de cultivatietheorie echter over langetermijneffecten. Omdat uit dit onderzoek blijkt dat het kijken naar één fragment van Over de Streep de intentie tot het veranderen van het gedrag aanwakkert, kan het bekijken van meerdere fragmenten een groter effect hebben op het wereldbeeld van kinderen. In mijn onderzoek krijgen de participanten maar één fragment te zien. Het is daarom lastig om een conclusie te trekken over de invloed van programma's zoals Over de Streep, op langetermijn. Er is sprake van een mogelijk effect, waarbij de kanttekening geplaatst moet worden dat dit niet per definitie het gevolg zou kunnen zijn van Over de Streep of andere media. Het gecultiveerde beeld kan ook voortkomen uit eigen ervaringen, verhalen van anderen of andere bronnen. Een

gecultiveerd beeld wordt onder andere gecreëerd door stereotypering. Stereotypering houdt in dat kinderen regelmatig met een bepaald stereotype worden geconfronteerd. Als dit beeld herhaald wordt, dan gaan kinderen dit als waarheid aannemen.

Om een blijvend effect tot stand te brengen, is het aan te bevelen de participanten herhaaldelijk met Over de Streep of dergelijke media in aanraking te laten komen.

Uit mijn onderzoek blijkt tevens dat de participanten al een gecultiveerde mening hebben over daders en slachtoffers. Zij spreken meerdere malen over 'typische' daders en slachtoffers. Het is aannemelijk dat dit beeld gecultiveerd is door andere media of door andere bronnen, aangezien zij in dit onderzoek maar aan één fragment worden blootgesteld. Dit gegeven wordt in mijn onderzoek uitgelegd met de term mediawijsheid. Hieruit blijkt dat de cultivatietheorie wel toe te passen is op mijn onderzoek, mits er rekening wordt gehouden met de invloed van andere media voorafgaand aan het experiment. Ook moet er worden gekeken naar de sociale omgeving van de kinderen en andere factoren die van invloed kunnen zijn op de beeldvorming.

Er is in het bijzonder een verandering te zien in de kennis over slachtoffers. De participanten geven aan dat zij nu beter weten hoe slachtoffers zich voelen. Dat hangt samen met de empathiehypothese. Het zien van een lijdend slachtoffer, leidt tot een verandering in kennis. Wat opvalt, is dat de participanten voorafgaand en na het fragment niet per se van houding zijn veranderd ten opzichte van pesten. De participanten staan zowel voor als na het fragment negatief tegenover pesten. Hun mening over pesten is dus niet echt veranderd, maar zij geven wel aan hun rol te willen veranderen. Dit kan echter samenhangen met de neiging tot het geven van sociaalwenselijke antwoorden. Er moet dus rekening worden gehouden met de omgeving waarin het gesprek plaatsvond en met de aanwezigheid van de onderzoeker. Dit wordt ook wel een 'interviewerbias' genoemd. Dit houdt in dat de aanwezigheid van de onderzoeker een nadelig effect kan hebben op de antwoorden van de participanten en op hun gedrag in de groep.

De derde deelvraag gaat over de intentie tot het veranderen van het gedrag. Hier zijn de participanten verdeeld over drie kampen. Een deel wil haar rol na het zien van Over de Streep niet aanpassen. Een ander deel stelt dat juist de vergroting van de kennis ertoe leidt, dat zij een andere rol aanneemt. De derde groep zegt dat haar rol afhangt van de situatie, van de pester, van het slachtoffer en de omgeving. Dit gegeven loopt als een

rode draad door de resultaten. De houding, maar vooral het gedrag van de participanten, hangt dus af van de situatie, in combinatie met sociale status en angst.

De vergroting van hun kennis zou weer van invloed kunnen zijn op hun houding ten opzichte van pesten en op de intentie tot het veranderen van hun gedrag.

De daders worden door de participanten beschouwd als antisociaal, agressief en vijandig. Ze functioneren niet op psychosociaal gebied en tonen weinig tot geen angst of onzekerheid. De resultaten van mijn onderzoek komen overeen met de onderzoeksuitkomst van Lagerspetz, Bjorkqvist, Berts, en King (1982). Zij stellen dat daders niet erg geliefd zijn bij hun leeftijdsgenoten. Ook het beeld dat in de theorie wordt geschetst van de slachtoffers komt overeen met het beeld dat de participanten hebben. Slachtoffers zijn rustig, gereserveerd, angstig en niet-sociaal.

Ten slotte, is de ontwikkelingsfase waarin de participanten zich bevinden van groot belang. De participanten in leeftijdsgroep 1 (12 tot en met 14) en de participanten in leeftijdsgroep 2 (15 en 16 jaar) verschillen voornamelijk van mening op het gebied van begrip en empathie. Waar leeftijdsgroep 1 vaker discussies had over de definitie van pesten en moeite had om begrip op te brengen voor het slachtoffer, had leeftijdsgroep 2 meer empathische gevoelens. Ook zoeken zij, in tegenstelling tot groep 1, de reden van het pestgedrag niet bij het slachtoffer, maar vaker bij de dader of in de omgeving.

5.2 DISCUSSIE

Dit onderzoek kent een aantal tekortkomingen. Ten eerste, zijn er alleen vrouwelijke participanten ondervraagd. De blootstelling aan specifieke mediabeelden heeft echter meer invloed op het pestgedrag van jongens, dan op het pestgedrag van meisjes (Den Hamer & Konijn, 2015). Daarom is het voor toekomstig onderzoek van belang dat er ook jongens worden toegevoegd aan de participantengroep. Daarnaast zijn er in totaal 25 meisjes geïnterviewd, voor vervolgonderzoek zou deze groep uitgebreid moeten worden. Het onderzoek richt zich op drie pijlers, kennis, houding en gedrag. Echter, is gedrag lastig vast te leggen. Tijdens de analyse is daarnaast gebleken dat houding en gedrag onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Vervolgonderzoek moet zich daarom alleen richten om kennis en houding. Indien gedrag onderzocht wordt, dan is een longitudinaal onderzoek hier een geschiktere vorm voor. Daarnaast is de interpretatie van de onderzoeker in dit onderzoek van groot belang. Omdat de onderzoeksresultaten gecodeerd zijn door middel van open codering, heeft de onderzoeker een grote invloed

op de uitkomsten. Daarnaast moet er ook rekening worden gehouden met de onderzoeksvorm. Omdat het focusgroepen betreft, moeten de antwoorden van de participanten kritisch behandeld worden. Onder andere sociaalwenselijkheid en groepsdruk kunnen hier een rol in spelen. Ook kan de aanwezigheid van de onderzoeker en de manier waarop de onderzoeker de participanten benadert van invloed zijn. De onderzoeker is in dit onderzoek 'deel' van de data omdat er voor een actieve rol is gekozen. Hier gaat het wederom om een interviewerbias.

Binnen de cultivatietheorie gaat het om de perceptie van de wereld zoals die gecreëerd wordt door beelden in de media (Nikken, 2007, p.50). Met dit kortetermijnonderzoek naar Over de Streep, kunnen er geen uitspraken worden gedaan over langetermijneffecten. Omdat media een dominante rol spelen in het leven van kinderen is het wel belangrijk om de invloed van media op het wereldbeeld, ook juist op langetermijn te onderzoeken.

In het fragment komt naast Shirley, het slachtoffer dat centraal staat in het fragment, ook een meisje aan het woord dat vertelt dat zij met de dood is bedreigd. Deze conditie is onbewust toegevoegd aan het fragment, maar bleek later van grote invloed te zijn op de mening van de participanten. De participanten vergeleken het verhaal van dit meisje constant met Shirley. In vervolgonderzoek moet daarom ook grondig gekeken worden naar de samenstelling van het getoonde fragment, zodat dit de participanten niet afleidt van het daadwerkelijke verhaal. Voor vervolgonderzoek zou het tevens interessant zijn als er ook wordt gekeken naar de ervaringen van de deelnemers van het programma. In hoeverre is er een verandering in hun kennis, houding en gedrag?

REFERENTIES

- Adler, P. A., Kless, S. J., & Adler, P. (1992). Socialization to gender roles: Popularity among elementary school boys and girls. *Sociology of education*, 169-187.
- Arnett, J. J. (1995). Adolescents' uses of media for self-socialization. *Journal of youth and adolescence*, 24(5), 519-533.
- Baarda, B. (2014). *Dit is onderzoek: handleiding voor het kwantitatief en kwalitatief onderzoek*. Groningen: Noordhoff Uitgevers.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological review*, 84(2), 191.
- Batsche, G.M., & Knoff, H.M. (1994). Bullies and their victims: Understanding a pervasive problem in the schools. *School Psychology Review*, 23, 165-174.
- Berkowitz, L. (1970). Aggressive humor as a stimulus to aggressive responses. *Journal of Personality and Social Psychology*, 16, 710-717.
- Berkowitz, L., & Rawlings, E. (1963). Effects of film violence on inhibitions against subsequent aggression. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66(5), 405.
- Bernstein, D. A., Penner, L. A., Clarke-Stewart, A., & Roy, E. (2006). Health, Stress and Coping. *Psychology*, 7.
- Björkqvist, K., Ekman, K., & Lagerspetz, K. (1982). Bullies and victims: Their ego picture, ideal ego picture and normative ego picture. *Scandinavian Journal of Psychology*, 23(1), 307-313.
- Boeije, H. (2010). *Analyseren in kwalitatief onderzoek: Denken en doen*. Den Haag: Boom
- Boer, de C., & Brennecke, S. I. (2003). Media en publiek. *Theorieën over media-impact*. Amsterdam: Boom.
- Bower, G. H., & Hilgard, E. R. (1981). *Theories of learning*. New Jersey: Prentice Hall.
- Bussey, K., & Bandura, A. (1999). Social cognitive theory of gender development and differentiation. *Psychological review*, 106(4), 676.
- Byrne, B. M. (1994). Burnout: Testing for the validity, replication, and invariance of causal structure across elementary, intermediate, and secondary teachers. *American Educational Research Journal*, 31, 645-673.
- Calvert, S. L., & Kotler, J. A. (2003). Lessons from children's television: The impact of the Children's Television Act on children's learning. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 24(3), 275-335.

- Carlson Jones, D. (2004). Body image among adolescent girls and boys: A longitudinal study. *Developmental psychology*, 40(5), 823.
- Centraal Bureau voor Statistiek. (2013). *Een op tien jongeren gepest op internet*. (CBS, 24-07-2013). Den Haag: CBS. Geraadpleegd op: <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/veiligheid-recht/publicaties/artikelen/archief/2013/2013-3862-wm.htm>
- Delfos, M. (2013). The virtual environment from a developmental perspective. *Improving the Quality of Childhood in Europe 2012*, 3, 102-157. European Council for Steiner Waldorf Education. Geraadpleegd op <http://www.ecswe.org/downloads/publications/QOC-V4/QOC13-Chapter4-Delfos.pdf>
- Donnerstein, E., & Smith, S. (2001). Sex in the media: Theory, influences, and solutions. *Handbook of children and the media*, 289-307.
- Erikson, E. H. (1956). The problem of ego identity. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 4, 56-121.
- Ertmer, P. A., & Newby, T. J. (1993). Behaviorism, cognitivism, constructivism: Comparing critical features from an instructional design perspective. *Performance Improvement Quarterly*, 6(4), 50-72.
- Faith, M. S., Leone, M. A., & Allison, D. B. (1997). The effects of self-generated comparison targets, BMI, and social comparison tendencies on body image appraisal. *Eating Disorders*, 5(2), 128-140.
- Feshbach, S. (1961). The stimulating versus cathartic effects of a vicarious aggressive activity. *Social Psychology*, 63, 381-385.
- Finch, H., & Lewis, J. (2003). Focus groups. *Qualitative research practice: A guide for social science students and researchers*, 170-198.
- Fiske, J. (1987). *Television Culture*. Londen: Methuen.
- Gauntlett, D. (1998). Ten things wrong with the effects model. *Approaches to audiences: A reader*. Londen: Arnold.
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M., & Signorielli, N. (1986). Living with television: The dynamics of the cultivation process. *Perspectives on media effects* 17-40.
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M., & Signorielli, N. (1994). Growing up with television: The cultivation perspective. *LEA's communication series*, 17-41. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Inc.

- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M. S., & Signorelli, N., & Shanahan, J. (2002). Growing up with television: Cultivation processes. *Media effects: Advances in theory and research*, 43-68.
- Gilbert, N. (2008). *Researching Social Life*. Londen: SAGE Publications.
- Hall, S. (1997). *Representation: Cultural representations and signifying practices*. Londen: SAGE Publications.
- Hamer, A. H. den & Konijn, E. A. (2015). Adolescents' Media Exposure May Increase Their Cyberbullying Behavior: A Longitudinal Study. *Journal of Adolescent Health*, 56(2), 203-208.
- Haynie, D. L., Nansel, T., Eitel, P., Crump, A. D., Saylor, K., Yu, K., & Simons-Morton, B. (2001). Bullies, victims, and bully/victims: Distinct groups of at-risk youth. *The Journal of Early Adolescence*, 21(1), 29-49.
- Jansen, H. (2005). De kwalitatieve survey. *Methodologische identiteit en systematiek van het meest eenvoudige type kwalitatief onderzoek*, *Kwalon*, 10(3), 15-34.
- Kirkorian, H. L., & Anderson, D. R. (2008). Learning from educational media. *The handbook of children, media and development*, 188-213.
- Kitzinger, J. (1995). Qualitative research: Introducing focus groups, *BMJ*, 299-302. <http://dx.doi.org/10.1136/bmj.311.7000.299> (Published 29 July 1995) Cite this as: *BMJ* 1995;311:299
- KRO (2013). *KRO's Over de Streep: over het programma*. Geraadpleegd op: <http://overdestreep.kro.nl/over-het-programma>
- Kumpulainen, K., Räsänen, E., Henttonen, I., Almqvist, F., Kresanov, K., Linna, S. L., ... & Tamminen, T. (1998). Bullying and psychiatric symptoms among elementary school-age children. *Child abuse & neglect*, 22(7), 705-717.
- Lagerspetz, K. M., Björkqvist, K., Berts, M., & King, E. (1982). Group aggression among school children in three schools. *Scandinavian Journal of Psychology*, 23(1), 45-52.
- Lang, G. & Van der Molen, H.T. (2003). Psychologische gespreksvoering. *Een basis voor hulpverlening*. Haarlem: Uitgeverij Nelissen.
- Looze, de M., Dorsselaer, van S., Roos, de S., Verdurmen, J., Stevens, G., Gommans, R., & Vollebergh, W. (2014). *HBSC 2013: Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland*.

- Molen van der, J. W. & Konijn, E. A. (2007). Dutch children's emotional reactions to news about the war in Iraq: Influence of media exposure, identification, and empathy. *Children, media, and war: The case of the Iraq War*, 75–99. New Jersey: Hampton.
- Nail, T. L. (2007). Evaluation of life effectiveness and leadership development in a Challenge Day Program for high school students. Ohio: Union Institute and University Cincinnati. Geraadpleegd op: http://www.challengeday.org/downloads/Lessons_Youth_Learn_at_ChallengeDay.pdf
- Nikken, P. (2007). *Mediageweld en kinderen*. Amsterdam: SWP.
- Ofcom (2014). *Children and Parents: Media Use and Attitudes Report 2014*. Geraadpleegd op: <http://stakeholders.ofcom.org.uk/market-data-research/other/research-publications/childrens/children-parents-oct-14/>
- Olweus, D. (1979). Stability of aggressive reaction patterns in males: A review. *Psychological bulletin*, 86(4), 852.
- Olweus, D. (1994). Bullying at school: Basic facts and effects of a school based intervention program. *Journal of child psychology and psychiatry*, 35(7), 1171-1190.
- Olweus, D. (1995). Bullying or peer abuse at school: Facts and intervention. *Current Directions in Psychological Science*, 196-200.
- Paik, H., & Comstock, G. (1991). The effects of television violence on antisocial behavior: A meta-analysis. *Communication Research*, 21(4), 516-546.
- Piaget, J. (1971). *Biology and knowledge: An essay on the relations between organic regulations and cognitive processes*. Oxford: Chicago Press.
- Prinz, P. (2004). Externaliserend probleemgedrag en opvoeding bij kinderen van vier tot negen jaar. *Kind en adolescent*, 25(2), 55-67.
- Rideout, V., Foehr, U., & Robberts, D. (2010). *Generation M2: Media in the lives of 8- to 18-year-olds*. Menlo Park: Henry Kaiser Family Foundation.
- Rigby, K., & Slee, P. T. (1991). Dimensions of interpersonal relation among Australian children and implications for psychological well-being. *The Journal of Social Psychology*, 133(1), 33-42.
- Rosenkoetter, L. I., Huston, A. C., & Wright, J. C. (1990). Television and the moral judgment of the young child. *Journal of applied developmental psychology*, 11(1), 123-137.

- Rosenthal, D. A., Gurney, R. M., & Moore, S. M. (1981). From trust on intimacy: A new inventory for examining Erikson's stages of psychosocial development. *Journal of Youth and Adolescence*, 10(6), 525-537.
- Salmivalli, C., & Peets, K. (2009). Bullies, victims, and bully-victim relationships in middle childhood and early adolescence. *Handbook of peer interactions, relationships, and groups*, 322-340.
- Schofield Clark, L. (2011). Parental mediation theory for the digital age. *Communication Theory*, 21, 323-343.
- Schramm, W., Lyle, J., & Parker, E. B. (1961). Television in the lives of our children. Stanford: Stanford University.
- Singer, M. I., Slovak, K., Frierson, T., & York, P. (1998). Viewing preferences, symptoms of psychological trauma, and violent behaviors among children who watch television. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 37(10), 1041-1048.
- Slee, P. T., & Rigby, K. (1993). The relationship of Eysenck's personality factors and self-esteem to bully-victim behaviour in Australian schoolboys. *Personality and individual differences*, 14(2), 371-373.
- Slee, P. T. (1995). Bullying in the playground: The impact of inter-personal violence on Australian children's perceptions of their play environment. *Children's Environments*, 320-327.
- Solberg, M. E., & Olweus, D. (2003). Prevalence estimation of school bullying with the Olweus Bully/Victim Questionnaire. *Aggressive behavior*, 29(3), 239-268.
- Stewart, D. W., Shamdasani, P. N., & Rook, D. W. (2007). Focus Groups: Theory and Practice. London: SAGE Publications.
- Strasburger, V. C., Wilson, B.J. & Jordan, A.N. (2009). *Children, adolescents, and the media*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Tannenbaum, P. H., & Zillmann, D. (1975). Emotional arousal in the facilitation of aggression through communication. *Advances in experimental social psychology*, 8, 149-192.
- Valkenburg, P. (2008). Beeldschermkinderen. *Theorieën over kind en media*. Amsterdam: Boom.
- Valkenburg, P. (2014). *Schermgaande jeugd: Over jeugd en media*. Amsterdam: Prometheus.

- Valkenburg, P. M., & Peter, J. (2013). The differential susceptibility to media effects model. *Journal of Communication*, 63(2), 221-243.
- Veenstra, R. (2014). Groepsprocessen bij jongeren: over pesten en ander probleemgedrag. *Kind & Adolescent*, 35(2), 86-99.
- Voort, van der T.H.A. (1982). *Kinderen en TV-geweld*. Lisse: Swets & Zeitlinger B.V.